

HEEMKUNDEKRING
"RIJNWAARDEN"

DE WAORDSMAN

De Beuningshof te Aerdt omtrent 1970 (foto: collectie Toon Hendriksen te Aerdt).

JAARGANG 16
No. 4 2007
ISSN 1387- 442x

		Het bestuur	
Voorzitter	G.M. van de Weijer	Dorpsdijk 28A, 6915 AD Lobith	0316-547732
Secretaris	M.B. Snip-Janssen	Dorpsdijk 61, 6915 AC Lobith	0316-543203
Penningmeester	C.M.J. de Jong	Berenicestraat 29, 6916 BS Tolkamer	0316-543856
Bestuurslid	S.T. Lieven (De Waardsman)	Kanaalstraat 31, 6911 BC Pannerden	0316-372032
Bestuurslid	M. van Dasler (website)	Slaakweg 295, 6826 G.J. Arnhem	06-50552830
Bestuurslid	J.S.M. Barthen-Beekhuijsen	Aambeeld 8, 6915 BL Lobith	0316-541389
Bestuurslid	G.B.M. de Jong-Goris	Herwensedijk 1, 6914 KE Herwen	0316-541593
Bestuurslid	W. Neerincx-Barthen	Ameidsedam 6B, 6917 AG Spijk	0316-543000
Bestuurslid	J.G.M. Wieland	Dorpsdijk 25, 6915 AD Lobith	0316-543801
Bestuurslid	J.C. Hendriks (archeologie)	Dorpsdijk 44, 6915 AD Lobith	0316-543421

Lidmaatschap

De contributie bedraagt standaard €17,00 per jaar; het lidmaatschap voor één persoon is €14,00. De factuur hiervoor wordt jaarlijks eind februari verstuurd en het lidmaatschap dient voor 31 maart betaald te zijn op bankrekening 32.79.72.149 van de Heemkundekring Rijnwaarden. Het lidmaatschap wordt automatisch elk jaar verlengd. Eventuele opzegging dient voor het einde van het kalenderjaar te geschieden.

		De Waardsman
Eindredactie	F.J.M. Staring	Van Munsterstraat 17, 6901 AW Zevenaar
Lay-out	S.T. Lieven	Kanaalstraat 31, 6911 BC Pannerden

Het komt nogal eens voor, dat er gevraagd wordt naar oude jaargangen van De Waardsman. Helaas zijn niet alle verschenen edities meer voorhanden. Wanneer er iemand is die deze oude nummers wil opruimen, bijvoorbeeld wegens verhuizing of ruimtegebrek, dan houdt de heemkundekring zich aanbevolen. Ook een los exemplaar is van harte welkom. U kunt een berichtje sturen aan Theo Lieven, Kanaalstraat 31, Pannerden, telefoon: 0316-372032, e-mail: stlieven@tiscali.nl

Copy inleveren voor 1 februari 2008.

- Blz. 3 De moord op Godfried de Noorman
- Blz. 8 Boekbespreking
- Blz. 9 Het Tolhuys leeft (1)
- Blz. 13 Ten Toon Gesteld
- Blz. 14 Militaire schanswerken langs de Rijn (2)
- Blz. 19 Pan'dre blief Pan'dre
- Blz. 20 Hof den Beuningen te Aerdt
- Blz. 33 Oprakelen van het verleden
- Blz. 34 Prettige feestdagen

Het bestuur van de heemkundekring en de redactie van De Waardsman streven er naar om het blad in technisch opzicht steeds te verbeteren. Een belangrijke stap is in 2005 genomen. Vanaf de editie 2005/4 wordt het geheel, tekst en illustraties, in een digitaal bestand bij de drukker aangeleverd. Daardoor is een betere drukwaliteit verkregen. Met het eerstvolgende nummer, 2008/1, zal opnieuw een wijziging worden doorgevoerd. In plaats van enkele, aan elkaar geniete bladen, wordt een dubbel gevouwen blad papier gebruikt, welke in de rug wordt geniet. Verder wordt de mogelijkheid nagegaan om op de voorkant foto's in kleur te verwerken. Eind maart 2008 zal blijken, in hoeverre een en ander is gelukt.

Op de jaarvergadering 2006 in Pannerden heeft Gerard Peet uiteengezet, wat zijn bedoeling is met de verzameling van zijn vader, bekend als *'de collectie Peet'*. Intussen laat hij weten, dat zijn plan om in november 2007 een soort catalogus daarvan gereed te hebben, te optimistisch is gebleken. Met name het digitaliseren van alle afbeeldingen vraagt veel tijd. Ook is de financiering voor het maken van zo'n boek nog niet rond. Maar hij blijft er aan werken en *'het boek moet en zal er komen'*, aldus Gerard Peet.

DE MOORD OP GODFRIED DE NOORMAN

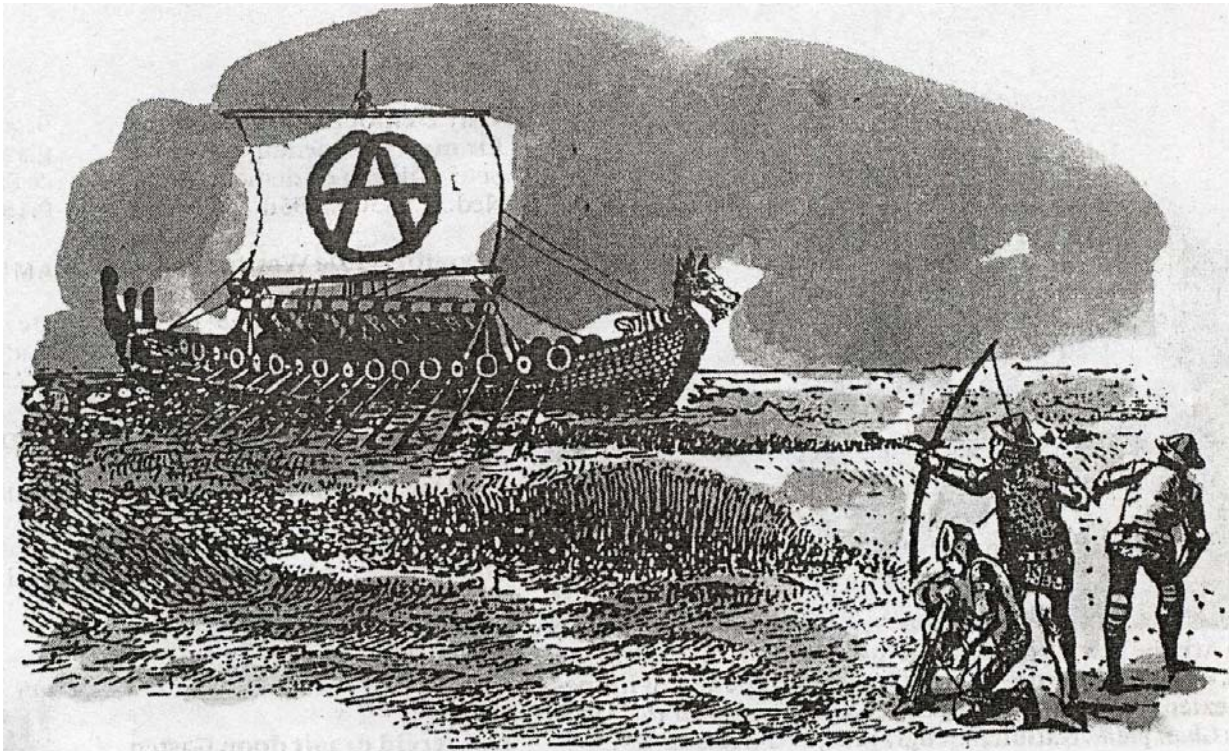
door Frans Staring

Eerder dit jaar verscheen *'De canon van Nederland'*. Een lijst met 50 onderwerpen over belangrijke personen, creaties en gebeurtenissen laat zien hoe Nederland zich ontwikkeld heeft tot het land waarin we nu leven (*website: <http://entoen.nu>*). NRC HANDELSBLAD haakte hierop in met een serie artikelen onder de noemer 'ONBEKEND VADERLAND', waarin wordt verhaald over zaken die de canon niet hebben gehaald. De aflevering van begin oktober ging over de moord op Godfried de Noorman. Vrijwel gelijktijdig werd mij een artikel aangereikt uit De Graafschapbode van bijna 30 jaar geleden, waarin hetzelfde feit staat beschreven. Het historische gegeven is in deze regio niet geheel onbekend. In *'De Waardsman 1993/1'* heeft Ben Janssen er al een artikel aan gewijd. Drie auteurs zijn er in geslaagd om hetzelfde basisgegeven in een zodanig jasje te steken, dat er toch drie totaal verschillende verhalen zijn ontstaan. Reden ook om die drie eens achter elkaar te zetten.

DE VERGETEN HELD VAN SPIJK

door Hein Jongbloed

Het belang van Piet Hein, Karel Doorman en Willem de Zwijger is evident. Talloze Nederlanders haalden de geschiedenisboekjes niet. In deze aflevering van een anti-canon: Everhard de Saks.

Illustratie: Frank Dam.

Het heeft een haar gescheeld of Normandië had in ons land gelegen. Al tijdens Karel de Grote (742-814, koning 768) blijkt van invallende Noormannen; onder Lodewijk de Vrome (778-840) werd dat flink erger en na de rijksdeling van Verdun (843) was het hek van de dam. Lodewijks oudste zoon Lotharius I (795-855) kreeg in 843 het 'Middenrijk'. Van het huidige Nederland hoorden daartoe

Holland, Zeeland, westelijk Utrecht, de Betuwe en de Tieler- en Bommelerwaarden. Lotharius nam in 850 de Vikinghoofdman Rorik in de arm om andere Noormannen te weren.

In 879 kwam een groot Noormannenleger met Godfried de Zeekoning uit Engeland naar Frankrijk overzetten. Daar kreeg het in 881 klop, waarna het zijn winterkamp betrok in Asselt vlakbij Roermond. Karel de Dikke (839-888, koning 876) sloot daar in 882 het pact van Asselt: Godfried mocht de opvolger van de inmiddels overleden Rorik worden en kreeg een echtgenote van koninklijke bloede, mits hij zich liet dopen. Een 'zeekoning' gaf niet om een spatje water, dus liet Godfried zich aanstonds dopen. Zijn leger blies de aftocht met een flinke afkoopsom aan boord. Een deel nam de IJssel en kwam zo langs Zutphen en Deventer. Beide werden geplunderd en verwoest. Godfried betoonde zich onbetrouwbaar: hij stond zijn landslieden toe zich in zijn ambtsgebied te vestigen. In mei 885 stuurde hij bovendien gezanten naar de koning, toen in noordoostelijk Frankrijk, met het bericht dat hij beslist wijndomeinen aan de Middenrijn moest hebben, aangezien in zijn ambtsgebied geen druiven wilden groeien - ook met dat soort vocht wist de 'zeekoning' wel raad. 'De Dikke' rook onraad: gaf hij toe, dan had hij een Vikingnest midden in zijn rijk, maar weigeren leidde zeker tot vijandelijkheden. Godfrieds gezanten kregen als antwoord mee dat de koning zich beraadde. Chef-staf Hendrik van Babenberg (886 overleden) broedde een sluw plan uit. Weinig later kwam Hendrik zelf met een beperkt gezelschap ostentatief de Rijn afzakken naar Spijk bij Lobith, waar hij Godfried rendez-vous had gegeven. In de Betuwe werden onderhandelingen geopend. De tweede dag - mogelijk 7 juni 885 - werd Everhard de Saks (overleden in 898) gehoord over zijn klacht dat Godfried zijn bezittingen had verwoest, Zutphen namelijk, tot 882 de residentie van Everhards familie. Godfried heeft misschien gezegd dat hij daarmee niks te maken had gehad, hoe dat zij: het gesprek liep uit de hand. Everhard trok zijn zwaard en trof Godfried aan het hoofd. Hendriks paladijnen maakten vervolgens het karwei en Godfried af. Het eerste bedrijf was daarmee volgens plan verlopen. Het tweede bedrijf begon, toen een Vikingvloot bij Spijk kwam. Ook dat had de chef-staf voorzien. Hij had een kleine afdeling Saksen op de oever gezet met de opdracht om in gespeelde paniek te vluchten. De Noormannen tuinden erin: ze ontscheepten voor de achtervolging. Toen ze ver genoeg van hun boten waren, landden eensklaps Friese hulptroepen. Die vielen van achter aan, terwijl de Saksen front maakten. Toen verscheen Hendriks hoofdmacht.

Gezien zijn plannen zal de chef-staf immers wel over meer dan die paar Saksen hebben beschikt. Nog vóór zijn afreis naar Spijk had hij troepen opgetrommeld die in het diepste geheim op een aangegeven plaats en tijd moesten verzamelen. De hoofdmacht hield hij achter de hand, waarschijnlijk op de Elterberg, net over de tegenwoordige Nederlands-Duitse grens. Opgravingen hebben daar een eind-9de-eeuwse burcht aangetoond, die na de verwoesting van Zutphen is aangelegd als Everhards residentie. Omdat het krijgsplan aan het koningshof in Noord-Frankrijk is gesmeed, moet Everhard daarbij aanwezig zijn geweest: van hem kwam immers de terreinkennis én de verzamelplaats annex uitvalsbasis. Hij zal zich meteen als vrijwilliger hebben gemeld voor de eerste klap - met de Vikingen had hij immers een ferme appel te schillen.

De Noormannen werden bij Spijk in dezelfde pan gehakt als Godfried, en de Betuwe werd gezuiverd. Als er in Godfrieds ambtsgebied nog Noormannen niet de benen hadden genomen, zullen ook die wel over de kling zijn gejaagd. 'Normandië aan de Rijn' verdronk in bloed. Het volgende jaar belegerden de Noormannen ook Parijs en in 911 stond koning Karel de Eenvoudige (879-929) hen noodgedwongen het gebied af dat nu Normandië heet.

Met Everhards zwaardhouw begon het einde van een 'bezetting' die - anders dan de Romeinse, Spaanse, Franse en Duitse - de canon der vaderlandse geschiedenis niet heeft gehaald. Een herinneringsplaquette in Spijk voor deze 'redder des vaderlands' zou niet misstaan.

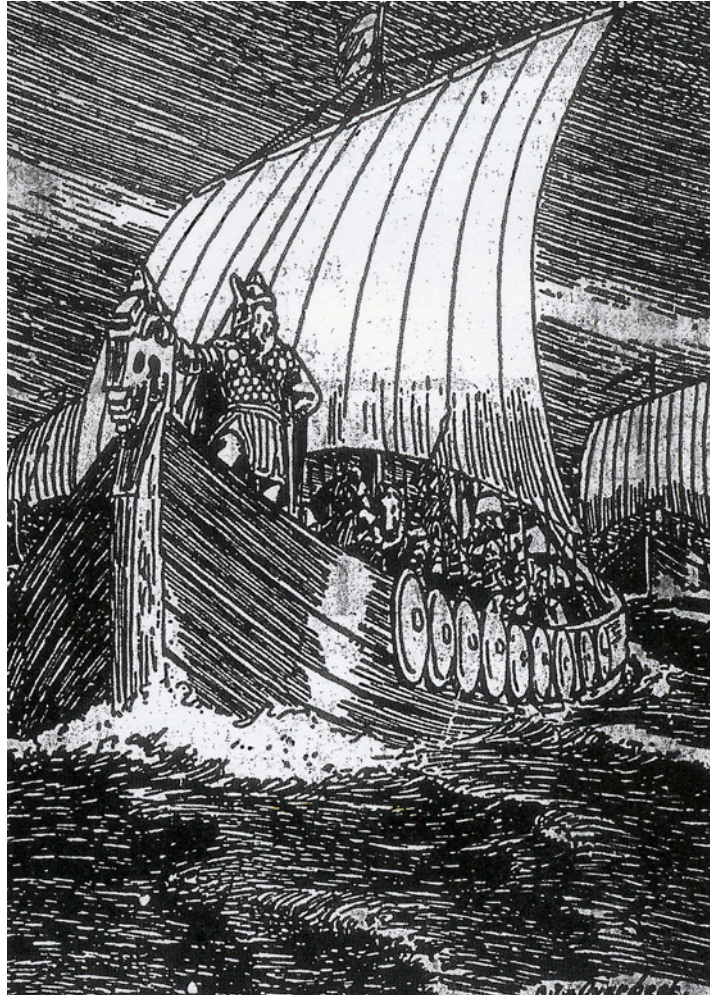
Uit: NRC HANDELSBLAD d.d. 8 oktober 2007 (met dank aan Harry Braam te 's-Heerenberg).

DE MOORD TE SPIJK

door G. Blankesteyn

Geen griezelverhaal uit de Graafschapbode van 1978. Bedoelde moord speelde zich namelijk, historisch gezien, af nog vóór de drempel van de geschiedenis van het graafschap Holland. Geografisch evenwel dicht in onze nabijheid: in Spijk bij de splitsing van Waal en Rijn. En - om de lezer nog meer houvast te geven - in de tijd der Noormannen.

Dood en verderf zaaiden de Noormannen, die met hun vikingschepen de waterpas overstaken.

Aha - denkt u - de Noormannen. Die lieden die genoten van plunderen en doodslaan en platbranden. Ja, zo is het - ons tenminste - altijd verteld. En het waren inderdaad harde kerels, die blonde reuzen uit Scandinavië (waarbij intussen ook heel wat Friezen en Saksen van harte meededen). Ze hebben zeker vele malen tegen mensenrecht en volkenrecht gezondigd. In zijn boek over Stokkum laat Henk Harmsen ze 'n wilde overval plegen aan de voet van de Elterberg. Maar, hoe waren die tijden? Waren Karel de Grottes Franken veel zachtzinniger?

In onze historische beschrijving zijn de Noormannen er nog pikzwarter afgekomen dan die zeelui van huis uit waren. Geen wonder. Wie schreven er toen de kronieken? De geestelijken, de monniken. En die juist hadden het meest van de woeste invallers te duchten. Kerken en kloosters trokken de zeeschuimers het meest aan, omdat daar ook het meeste te halen was. Vandaar.

Niet uit het oog mag echter worden verloren, dat er van de Noormannen ook veel loffelijke zaken te vertellen zijn. Niet alleen dat ze stoutmoedige zeevaarders en pioniers waren: van Groenland en Canada tot diep door Rusland, tot aan de Kaspische Zee en Constantinopel. Maar ook waren ze voor die tijd kundige bestuurders van de door hen bezette landstreken. Het grote Noormannenrijk van

koning Knut (plm. 1000), die over Scandinavië en Engeland regeerde en met zijn vloot van 1200 à 1400 vikingschepen daarin rust en orde handhaafde, is een voorbeeld daarvan. En het Franse kustland Normandië en de Noormannenstaat in Zuid-Italië, blonken die niet uit door orde en regel en welvaart? Die waren de rest van Europa, wat een geordend bestuur en veiligheid betreft, ver vooruit. En wie leverden later zelfs de meest betrouwbare en best georganiseerde troepen voor de kruistochten? Neen, bijna tot op de huidige dag hebben de Noormannen een eenzijdige en bevooroordeelde pers gehad. Net als bijvoorbeeld een Maarten van Rossum uit de eerste helft van de 16^e eeuw: ook die was echt zo zwart niet als de traditionele verhalen van geslacht op geslacht door gegeven hebben. Maar .. met deze Geldersman zijn we dan weer terug bij ons begin. In Gelderland. Ten tijde van de Noormannen.

Godfried de Noorman

"Godfried, hertog van Friesland", liet hij zich noemen. Van de zwakke Frankenkoning Karel "de Dikke" had hij een groot deel van ons land in beheer gekregen. Praktisch alle land boven de grote rivieren. Ter bescherming daarvan tegen .. de Noormannen !!! (met dieven vangt men immers dieven?). Nadat hij eerst de grote schrik van deze landen was geweest met Elsloo (Asselt) in Limburg als hoofdkwartier, volvoerde hij daarna zijn beschermende taak daar redelijk goed. Hij zou o.a. in Doesburg een garnizoen hebben gehad.

Alleen - hij begeerde méér, o.a. enkele wijnstreken langs de Rijn. Met die boodschap zond hij twee boden naar de keizer. Die wist de boodschappers door omkoperij er toe te bewegen mee te helpen Godfried voorgoed uit te schakelen. Zij keerden naar de Noorman terug met de mededeling, dat de zaak wel in orde zou komen, als Godfried bereid was die met de keizer in Herispich (nu: Spijk) bij de splitsing van Rijn en Waal - toen op een andere plek dan nu - te bespreken. Zonder argwaan te koesteren verscheen Godfried daar dus aan de voet van de Elterberg, door slechts weinigen vergezeld, waaronder dan bovendien nog de twee samenzweerders. Er werd weldra een ruzie uitgelokt. Godfried, kwaad geworden, maakte een beweging met de hand naar het zwaard. Toen konden de andere aanwezigen - ter zelfverdediging !! - zo werden later en worden ook nu nog oorlogen uitgelokt - niet anders doen dan met in hinderlaag gelegde gewapenden de Noorman neerslaan. Ook zijn schepen werden overvallen. De buit was zo groot, dat "elk der Betuwanaren voor zijn leven een rijk man was".

De beloning

Graaf Gerulf, een van de twee boden, de verrader en moordenaar van zijn wettige heer, kreeg voor zijn heldendaad van de keizer de kuststrook ten noorden van de Rijnmond. We zouden nu zeggen: Kennemerland. Een streek met duinen en bossen en zeven boerderijen, het begin van het graafschap Holland. Gerulf is er een welgesteld en aanzienlijk man geworden. Zozeer zelfs, dat een van de Vlaamse graven zijn dochter uithuwde aan Gerulfs zoon Dirk. Waarschijnlijk een beter mens dan zijn vader was, deze zoon. Met welke Dirk men aanneemt, dat het z.g. "Hollandse Huis" een aanvang neemt. Er is een dokument uit 922, waarbij de toenmalige keizer Karel de Onnozele (of: de Eenvoudige) Dirks recht op een houten kerkje bij Egmond erkent. Daarom moe(s)ten de leerlingen uit hun jaartallenboekjes onthouden: "922. Begin van het Hollandse Huis".

En de Noormannen?

Die zijn na 885 - het jaar van de moord - blijkbaar uit onze landen verdwenen. Oorzaken? 1. Er was in deze leeggeplunderde streken weinig meer te halen. 2. In Normandië en Zuid-Italië lokte een beter leven. 3. Op hun beurt beleefden de Noormannenlanden een invasie, van onverschrokken stoottroepen met als wapen een kruis in de hand. En het evangelie vond onder hen een vruchtbare bodem. Want we zijn met de geschiedenis intussen in de tijd van de evangelieboodschappers. Voor Franken en Saksen en Friezen en Noormannen.

Uit: De Graafschapbode d.d. 28 oktober 1978 (met dank aan Jan Lukkezen te 's-Heerenberg).

DE OUDSTE VERMELDING VAN SPIJK UIT 885

door dr.G.B. (Ben) Janssen

In de geschriften van abt Regino van de abdij te Prüm vinden we voor het eerst een vermelding van de plaats HERESPICH aan de Rijn. Daar in de omgeving lag destijds de splitsing van de Rijn en de Waal. Sinds de Romeinse tijd waren de landen aan weerszijden van deze belangrijke rivier de aanleiding voor diverse oorlogen en dikwijls vormde de Rijn dan ook de grens tussen twee machtsblokken. Dit was ook het geval in de negende eeuw na Christus.

De Frankenkeizer Karel de Dikke had in 882 een smadelijke vrede moeten sluiten met de Noormannenkoning Godfried, die waarschijnlijk in Friesland zijn domicilie had. Bij deze vredesluiting moest hij zelfs een Frankische koningsdochter, Gisela, dochter van de overleden koning Lotharius, afstaan aan die barbaar uit het Noorden. Toen Godfried niet lang daarna liet weten, dat hij zijn machtsinvloed stroomopwaarts langs de Rijn wilde uitbreiden, zag Karel de kans schoon. Hij gaf hertog Hendrik van Teisterband opdracht de Noormannenkoning uit de weg te ruimen. Godfried werd uitgenodigd om te komen onderhandelen in de omgeving van Spijk, daar waar de Rijn en de Waal zich splitsten (ad locum qui dicitur Herispich, in quo Rheni fluentia et Wal uno se alveo resolvunt, et ab invicem longius recedentes Batuum provinciam suo gurgite cingunt). Daar zou dan ook hertog Hendrik komen in gezelschap van de aartsbisschop Willibert van Keulen.

Terwijl de beide delegaties naar elkaar op weg waren, had een groep Frankische soldaten onder aanvoering van graaf Everhard van Hamaland reeds een hinderlaag gelegd op het Spijk. Everhard had nog een appeltje te schillen met Godfried, die hem eens gevangen had gezet en pas na een hoge losprijs, betaald door zijn moeder, had vrijgelaten.

De delegaties ontmoetten elkaar en er werd langdurig onderhandeld. De volgende dag werd onder valse voorwendsels Godfrieds vrouw Gisela weggelokt, terwijl Hendrik en Everhard in discussie traden met Godfried. Zoals afgesproken, lokte hertog Hendrik een woordentwist uit. Er werden beledigingen en verwijten naar elkaars hoofd geslingerd en tenslotte de zwaarden getrokken. Dat was ook de bedoeling, want graaf Everhard stond al klaar en doorkliefde met zijn strijdbijl in één slag de schedel van de Noorman. Voordat de overige Noormannen naar hun wapens konden grijpen, kwamen uit de hinderlaag de Frankische soldaten en hakten het kleine Noormannenleger volledig in de pan.

Deze moord met voorbedachten rade was echter wel het sein voor een reeks van opstanden tegen de Noormannen in de Lage Landen en betekende definitief het einde van hun machtsinvloed zo ver stroomopwaarts langs de Rijn. En Karel de Dikke was tevreden. De smaad was uitgewist, de vijand gedood en zijn nichtje Gisela weer terug.

Graaf Everhard werd echter het slachtoffer van bloedwraak. Dertien jaar later werd hij tijdens een jachtpartij door een Noorman, die zijn euveldeed niet had vergeten, doodgestoken.

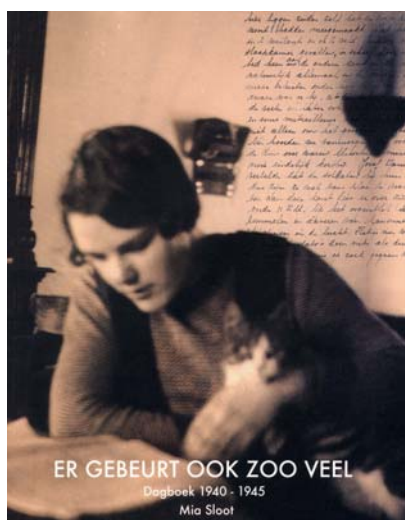
Uit: "De Waardsman", verenigingsblad van de Heemkundekring Rijnwaarden, 2^e jaargang, no: 1.

ONBEKEND VADERLAND

BOEKBESPREKING

door dr. Ben Janssen

Met een familiebijeenkomst op zondag 16 september 2007 werd te Herwen het dagboek van Mia Sloot gepresenteerd. Dat vond plaats op de boerderij de Vinkenhorst van de familie Sloot op de Ossenwaard en Mia mocht het zelf nog meebeleven.

Toen de kinderen Smit hun moeder in 2004 verhuisden kwamen zij in een stapel dagboeken, opgeslagen in een kist, haar verhalen tegen en besloten die te publiceren. Het werd bewerkt door haar zoon Wim Smit en kreeg de titel mee 'Er gebeurt ook zoo veel'. Het handelt over de periode 1940-1945, maar geeft tegelijk een inkijk in het dagelijks leven op en rondom de Ossenwaard.

Inderdaad, er gebeurde ook zoveel in die periode. Een periode waarin de landelijke rust op het platteland in mei 1940 wreed verstoord werd door de overval van Nazi-Duitsland op Nederland. Een schok die gevolgd werd door vijf jaar gewelddadige bezetting, vol onzekerheid, onveiligheid en voortdurend de dreiging leven en goed te verliezen. En dan ook nog die gedwongen verlaten van de geboortegrond om als ontheemden elders een onderkomen te zoeken. Tenslotte de bevrijdende zucht en vreugde van de bevrijding. De terugkeer naar de woonsteden en de moed die eruit geput werd om aan de wederopbouw en aan een nieuwe fase in het leven te beginnen.

De schriftelijke weergave van deze periode heeft Mia Sloot in haar dagboek vastgehouden. Zonder opsmuk en zonder te weten wat de andere dag zou brengen. Verdriet of blijdschap? Het boeiende van een dagboek is, dat het niet gekleurd wordt door de bekende afloop ervan. Men schrijft vanuit het pure verleden, zoals dat nog vers in het geheugen gegrift staat. Het verleden is nog niet afgesloten, niet voltooid. Het bepaalt nog volledig de dag van vandaag, maar ook die van morgen.

Het boek telt 216 pagina's met talrijke foto's en afbeeldingen, waarvan sommige in kleur en met een losse gekleurde topografische kaart van het beschreven gebied, zodat het verhaal op de voet is te volgen. Er zijn negen hoofdstukken, waarvan het eigenlijke dagboek (VIII) 120 pagina's omvat. In de eerste hoofdstukken wordt in korte paragrafen de lezer geïnformeerd over de in het dagboek voorkomende plaatsen en personen. De lezer maakt kennis met de streek, met de ontwikkeling ervan, met de hofsteden en de bewoners ervan, met name die een rol spelen in de zeer persoonlijke belevingswereld van Mia bij het dagelijks noteren van haar impressies. Hierdoor wordt het mogelijk het dagboek begrijpend te lezen. Op het dagboek zelf wil ik niet ingaan. Dat moet men zelf lezen. Zij die toen bewust die tijd hebben meegemaakt, beleven die opnieuw. Zij die belangstelling hebben voor die tijd, vinden in het dagboek mogelijk een antwoord op hun vragen.

Over de technische uitvoering van het boek verschillen vanzelfsprekend de smaken en spelen allerlei (voor mij onbekende) factoren een rol. Het beeld op de omslag van het boek is bepalend voor de sfeer ervan tijdens het lezen.

Persoonlijk vind ik dat de witregel ook gebruikt had kunnen worden voor een grotere letter, zodat het lezen voor ouderen (met of zonder bril) wat gemakkelijker is. Voorts hadden de foto's groter gekund. Het zijn vaak unieke plaatjes, die de tekst heel sterk ondersteunen.

Het boek is te verkrijgen bij Alfons Sloot, Ossenwaard 8A, 6914 KB te Herwen, 0316-541291.

HET TOLHUYS LEEFT (1)

door Johan Hendriks

Inleiding

Archeologisch onderzoek is een zeldzaamheid in het historisch zeer interessante Lobith. Dat lijkt tegenstrijdig. Een klein dorp met zoveel geschiedenis op de vierkante meter zou een mooie archeologische uitdaging kunnen zijn. In werkelijkheid vinden dergelijke onderzoeken zelden plaats. Het lastige met archeologie is namelijk dat er een aanleiding, interesse, deskundigheid én geld moet zijn om ergens te kunnen gaan graven. Zo'n aanleiding deed zich voor in september 2006, toen een terrein aan de Dorpsdijk te Lobith werd voorbereid op de bouw van een appartementencomplex.

De lokatie was het voormalig hotel Bisseling, De Leeuw genaamd, voor velen beter bekend als hotel Stokman. Bij het bouwrijp maken werden in de grond al snel grote stukken zeer oud metselwerk zichtbaar. De Heemkundekring Rijnwaarden heeft het gemeentebestuur hier direct op gewezen. Volgens de heemkundekring ging het om een mogelijk archeologisch interessant terrein, omdat het vlak bij het vroegere Tolhuys is gelegen. De gemeente Rijnwaarden heeft de voorbereidingen voor de bouw direct stil laten leggen en al binnen een week werd een archeologisch noodonderzoek gestart.

Archeologische noodopgraving

In de week van 25 tot en met 29 september 2006 zijn archeologen van het bureau RAAP bezig geweest met opgravingen op een gedeelte van het perceel. RAAP is een onderzoeks- en adviesbureau voor archeologische monumentenzorg en cultuurhistorie. Voor de heemkundekring was dit een spannende week, omdat archeologisch onderzoek zo dicht bij het vroegere kasteelterrein zeldzaam is. De historie van het Tolhuys is een puzzel waarvan de stukjes voornamelijk bestaan uit afbeeldingen en geschriften. Boven de grond zijn alleen de Nederlandse Hervormde Kerk en het Schipperspoortje tastbare getuigen uit de periode waarin het kasteel nog intact was.

Na de verwoesting van het Tolhuys en een deel van het dorp in 1672 is er – op het stratenpatroon na - weinig bewaard gebleven en in de overlevering nam het kasteel mythische vormen aan. Sommige inwoners van Lobith hebben zelfs openlijk getwijfeld of het ooit echt bestaan heeft op deze plek. Hieraan kwam in 1994 verandering toen op de hoek van de Markt en de Dorpsdijk vele meters diep onder de grond resten werden gevonden van de zogenoemde 'Dikke Toren' die op een korte afstand van het kasteel heeft gestaan.

Het onderzoek in 2006 op het terrein van het voormalige hotel had wellicht de potentie gehad om nog meer concrete bewijzen van het bestaan van het kasteel op te gaan leveren. Jammer genoeg werd het gedeelte van het terrein dat in de ogen van de heemkundekring het meest interessant is, niet onderzocht. De archeologen hebben zich beperkt tot de helft die het dichtst bij de Dorpsdijk ligt. Dat hebben ze overigens met een grote mate van professionaliteit gedaan.

Er zijn, om te beginnen, muren en funderingen blootgelegd in het gedeelte direct onder de dijk. Interessant is hoe op sommige plekken het metselwerk uit verschillende tijden, in verschillende richtingen, over elkaar heen ligt.

De archeologen hebben hun werk in een hoog tempo moeten doen, omdat de beschikbare tijd beperkt was. Het vrijleggen van archeologische resten kost vrij veel tijd, omdat de grond deels

machinaal en deels met de hand laag voor laag moet worden afgegraven zonder de archeologische waarden te verstoren.

Een citaat uit het onderzoeksrapport van RAAP: *'Bouwhistorisch onderzoek naar deze resten heeft aangetoond dat de resten voornamelijk hebben toebehoord aan de oudste fase van het voormalig hotel De Leeuw dat waarschijnlijk in het begin van de 19^e eeuw is gebouwd. Ten oosten van het voormalig hotel is een oudere fundering aangetroffen die in drie fasen was opgetrokken. De fundering was opgebouwd van een relatief groot formaat bakstenen die mogelijk uit de 16^e of 17^e eeuw stammen. De oudste fase van deze fundering betreft mogelijk een restant van dijkbebouwing ten tijde van de laatste fase van het kasteel. De jongste fase van de fundering vormde een onderdeel van een smalle aanbouw van het hotel, die dateert van na een brand in 1868. De hooggespannen verwachting restanten van bij het kasteel behorende bebouwing aan te treffen, bleek slechts in beperkte mate gegrond'.*

Aan de muurresten waren ook duidelijke sporen van de brand te zien die in het jaar 1868 het huis deels in de as zou hebben gelegd dat destijds op die plaats stond en in het bezit was van Hendrik Stokman, de latere logementhouder wiens familie ter plekke nog bijna 90 jaar een hotel annex restaurant heeft gerund.

Verder is een behoorlijk gave waterput aangetroffen, van tenminste vijf meter diep. Deze bevond zich op het hoogste deel van de dijk. Dit lijkt geen logische plek voor een waterput, maar vermoedelijk is deze plaats gekozen met het oog op de overstromingen die in de afgelopen eeuwen plaatsvonden in Lobith. De put stamt volgens het RAAP-rapport mogelijk uit de 18^e eeuw.

Ten slotte waren er diverse vondsten, aldus het rapport. Naast een fragment vensterglas en een daklei (leiste) werden 57 fragmenten aardewerk aangetroffen. Het overige keramische vondstmateriaal bestond uit drie fragmenten van kleipijpen, bouw materiaal en een deel van een kacheltegel van witbakkend aardewerk met groen glazuur uit het begin van de 17^e eeuw. Een gedeelte van een Elmpter kan dateert uit het begin van de 13^e eeuw. Dit is Middeleeuws blauw-grijs aardewerk uit de omgeving van Elmpt, ten oosten van Roermond. Twee fragmenten van steengoedkannen dateren uit de 15^e eeuw. Aangetroffen aardewerk uit de late 16^e en vroege 17^e eeuw bestaat uit roodbakkend aardewerk, delfts blauw en steengoed uit het Westerwald. Interessant is ook een driepotige (kook)pot van aardewerk, met een vakterm 'grape' genoemd, uit de late 16^e eeuw en een nagenoeg compleet hoog bord of kom van rond 1700 uit het Nederrijnse gebied. Het jongste materiaal wordt gevormd door mineraalwaterkruiken van steengoed uit de 18^e of 19^e eeuw.

Conclusie

In het onderzoek zijn de oude resten met een grote precisie blootgelegd, gefotografeerd, opgemeten en in kaart gebracht. Een opgraving met alles erop en eraan. Maar een week is dan gauw voorbij. Zoals gezegd is alleen het gedeelte van het terrein vlak langs de Dorpsdijk onderzocht. Daardoor leeft de vraag wat er uit het onderzoek had kunnen komen als er begonnen was met het gedeelte dat het dichtst bij het vroegere Tolhuys ligt. De keuze om niet verder te graven is deels ingegeven door tijdgebrek. De noodzaak om met de bouw van het appartementencomplex verder te kunnen gaan, woog zwaar. Bovendien hebben de archeologen een negatief advies gegeven met betrekking tot de rest van het perceel met als reden dat de grond te zeer verstoord was om verder onderzoek te kunnen rechtvaardigen.

Het negatief advies van RAAP was deels gebaseerd op de verklaring van de machinist van de graafmachine die door de aannemer beschikbaar was gesteld. Hierdoor blijft een licht gevoel van desillusie bestaan – het gevoel dat er meer in had gezeten als er nog een weekje was uitgetrokken voor verder onderzoek.

Nu, eind 2007, is het appartementencomplex gerealiseerd en zal hier in elk geval in deze eeuw geen gelegenheid meer zijn voor archeologisch onderzoek.

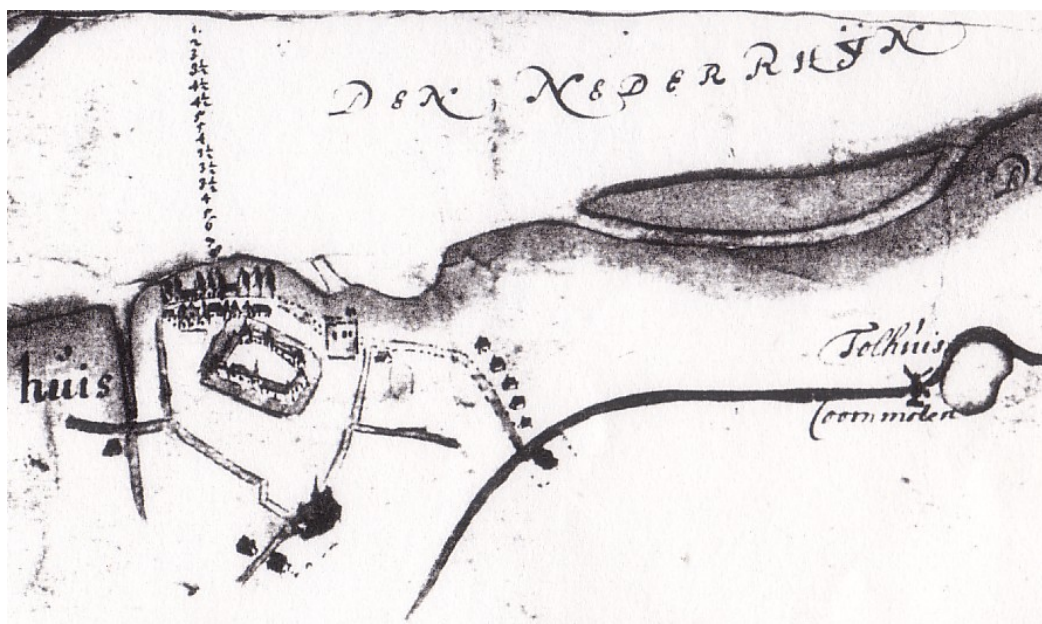
Bij het bouwrijp maken van het terrein aan de Dorpsdijk kwamen grote delen van oude funderingen en muren naar boven, die aanleiding gaven tot verder onderzoek (foto: Johan Hendriks te Lobith).

Overzicht van het opgravingsterrein. Archeologen van RAAP aan het werk (foto: Johan Hendriks).

Voortgang

De heemkundekring heeft deze ervaring aangegrepen om de archeologie hoger op de agenda te zetten. In een brief aan het gemeentebestuur is aangedrongen op meer zorgvuldigheid voor plaatsen waar archeologische waarden te verwachten zijn. Wel is de vereniging blij met het snelle handelen van de gemeente toen duidelijk werd dat er mogelijk het één en ander onder de grond zat, maar bij het – verplichte – archeologisch vooronderzoek dat de gemeente vooraf had laten uitvoeren was men al gestuit op (citaat) '*ondoordringbaar puin of muurwerk*'. Met wat meer kennis en enige inleving was daar wellicht een andere conclusie uit getrokken. Door de snelle start van de bouwactiviteiten is het terrein mogelijk ernstiger verstoord dan noodzakelijk. Ook voor de heemkundekring is dit een leerzame ervaring. Het voornemen is om voortaan beter in de gaten te houden of er bouwplannen zijn op archeologisch interessante plaatsen.

Plattegrond van Tolhuys / Lobith omstreeks 1660. Voor zover bekend de enige kaart waarop de omtrekken van het kasteel herkenbaar en enigszins gedetailleerd weergegeven zijn. De afbeelding heeft qua oriëntatie het zuiden boven. Het stratenpatroon is nog goed te vergelijken met nu. De rechthoek in het midden is het kasteelterrein. De bovenste 'punt' van de rechthoek bevindt zich dicht bij de plek waar in september 2006 het archeologisch onderzoek plaatsvond. Ook is de Dikke Toren herkenbaar. Onderin onder andere de Protestantse Kerk (afbeelding: collectie J. Peet te Rotterdam).

Slot

Het eindrapport van RAAP over de noodopgraving aan de Dorpsdijk in Lobith is, samen met foto's van het onderzoek, te bekijken op de website van de Heemkundekring Rijnwaarden:

www.heemkundekringrijnwaarden.nl

Het hierbovenstaand relaas over het archeologisch onderzoek op het terrein van het historische kasteel in Lobith is aanleiding verder te gaan met een aantal artikelen die direct of zijdelings over het Tolhuys gaan. Met de verhalen willen we de herinnering aan dat kasteel levend houden. Maar ook wil de schrijver laten zien dat het Tolhuys op een bepaalde manier nog steeds voortleeft – niet alleen als mythe of als verhaal maar als de bakermat van het huidige Lobith die op allerlei manieren nog steeds zichtbaar en voelbaar is.

TEN TOON GESTELD

door Harry Braam

Vanaf de uiterwaarden in de Angerense Waard, met zicht op de uitmonding van de Oude Rijn en de uitmonding van het Pannerdensch Kanaal, terzijde van het eiland Candia, bijéén sinds 20-8-1707, kijkend op 'De Dijk'.

**Dit Rijk van Water
is maakbaar van krib tot dijk
een Staat met waarden.**

Juist daar liggen twee schepen van Rijkswaterstaat, de Lely en de Blanken, nu, generaties later, in herinnering.

**Blanken koos de dijk
veilig, hoog, zo bij de Rijn
vlug, mammoet, de terp.**

Daarachter ligt de 'Lely', daarvoor de 'Blanken'. Jan Blanken was de Inspecteur van de Waterstaat, één van hen die leiding gaven, zo vóór en rond 1800, om waterstaatkundige werken voor te bereiden, en hij - Blanken - ontwikkelde een groots plan: een dijk van Spijk tot aan Candia, waar het Pannerdensch Kanaal eindigt, waarbij de Oude Rijn via de Spijkse Overlaat geen water meer zou ontvangen, wat uiteindelijk ook gebeurde, en wel in 1959.

Intussen problemen te over: een kronkelende rivier, ook tot scheepvaart dienend, op de grens van twee staten, met een snel opeenvolgende wisseling van soevereiniteit.

De beheersing van watermassa's uit de inktzwarte wolken of uit de smeltende sneeuw kan in de hand worden gehouden met hoge dijken, brede uiterwaarden, zijdelingse afvoer via overlaten, doch als ijsschotsen gaan kruien en de krakende klanken de dijk wakker houdt en de dijkwachter attent, en als uiteindelijk de druk toch te hoog wordt en het water zijdelings wil worden afgevoerd, onbeheerst kolkend, de dijk gebroken, dan biedt slechts een terp nog redding.

Nu worden nieuwe problemen geformuleerd en aan oplossingen wordt gewerkt. De politiek wikt en weegt, en beslist, doch de uitkomst zal een keuze zijn.

In 2007 was er een moment om al het werk van jaren in tentoonstellingen in Lobith en Doornenburg te aanschouwen, door Rijkswaterstaat Afdeling Oost Arnhem mogelijk gemaakt, in samenwerking met plaatselijke, enthousiaste vrijwilligers. Deze foto's hingen niet op de tentoonstelling. Dank komt altijd achteraf. Op de Sail lagen zij beide, 'Lely' en 'Blanken', aan de twee uitmondingen.

Tekst, foto's Sail RWS 19 augustus 2007 en haiku's 20 augustus 2007, copyright H.J.M. Braam te 's-Heerenberg.

MILITAIRE SCHANSWERKEN LANGS DE RIJN (2)

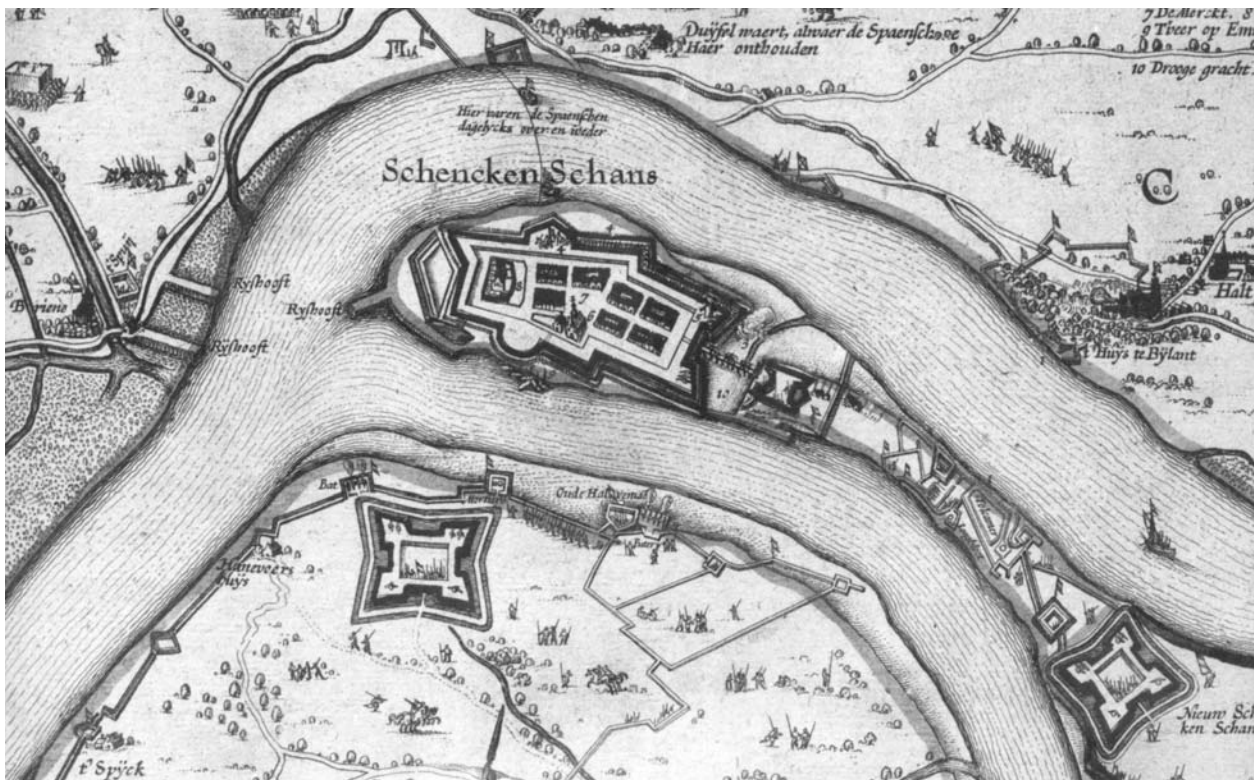
door dr. Ben Janssen

Inleiding

In 'De Waardsman 2007/2' stond de eerste aflevering over militaire schanswerken langs de Rijn tussen Schenkenschans en Angeren. Daarin stond het Berghse Hoofd bij Pannerden centraal. In deze bijdrage wordt aandacht besteed aan een tweetal veldschansen, de 'Christina' en 'Emilia' op Tolkamer en Spijk, die een rol speelden bij de belegering van Schenkenschans in 1635-1636.

Schenkenschans, het slot gebroken

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tegen het Spaanse gezag bouwde de veldheer Maarten Schenck van Nydeggen, een huurling in Staatse dienst, in 1588 nabij de splitsing van Rijn en Waal een fortificatie om deze strategisch belangrijke riviersplitsing onder controle te houden. Aanvankelijk was het slechts een eenvoudige, vierkante gebastonneerde schans die echter steeds meer werd versterkt en uitgebreid, zodat er een machtig fort ontstond. Het was meermalen het doelwit van Spaanse overvallen, maar steeds vergeefs.

In 1630 trachtte de Jezuietenpater Jan Otten, pastoor van de Sint Aldegundiskerk te Emmerik, op een slinkse wijze het fort Schenkenschans in handen te spelen van de Spanjaarden, maar zijn voornemen werd ontdekt. Het proces - Emmerik was namelijk in Staatse handen - verliep niet objectief en politieke motieven speelden een rol. De pastoor werd onthoofd.¹ Zijn hoofd werd op een staak op de Schenkenschans ten toon gesteld. Veel piëteit voor de doden kende men toen niet. In 1635 viel het fort toch in handen van de vijand. Niet door verraad, maar door eigen nalatigheid. Graaf Willem van Nassau, bevelhebber van de Staatse troepen in dit gebied, was met zijn leger op bevel van Frederik Hendrik op veldtocht naar Limburg vertrokken.

In Schenkenschans was de situatie niet zo best. De vestingwerken waren wegens geldgebrek ernstig verwaarloosd. Er stond nauwelijks nog water in de grachten en de palissaden waren *'so out ende verrot, dat se als stoppelen ten neder vielen'*. Een gedeelte van het garnizoen was verplaatst naar Emmerik en Wesel en nog geen 120 man waren achtergebleven. Ook de beide van geschut voorziene *'uytleggers'*, kleine platboomde patrouillevaartuigen, waren naar elders weggevoerd.²

De gouverneur van Geldern, kapitein Jan Eenhouts, een Geldersman in Spaanse dienst, schatte de verzwakte situatie van Schenkenschans goed in.³ Hij overwoog een drieste aanslag. Met als gidsen de vissers Knapschenckel en 'den dicken Herman' uit Griethausen lieten 400 man zich in de nacht van 26 juli 1635 vanuit Griethausen afdrijven tot voorbij het fort en gingen daar aan land. Overdag hielden zij zich verborgen in het riet en het struikgewas.

'Op de 17 van den Hoymaand des jaers 1635 door 400 Spaense busschieters van Gelder uitgeschickt, ende in de nachstilte met ponten ende aeken over-roeyende, verkloekt ende op de 20 van de Bloeymaand in 't volgende jaer door de wackerheid van den Veld-Maarschalk Grave Willem van Nassau wederom in de Staeyten bedwangh gekoomen'.⁴

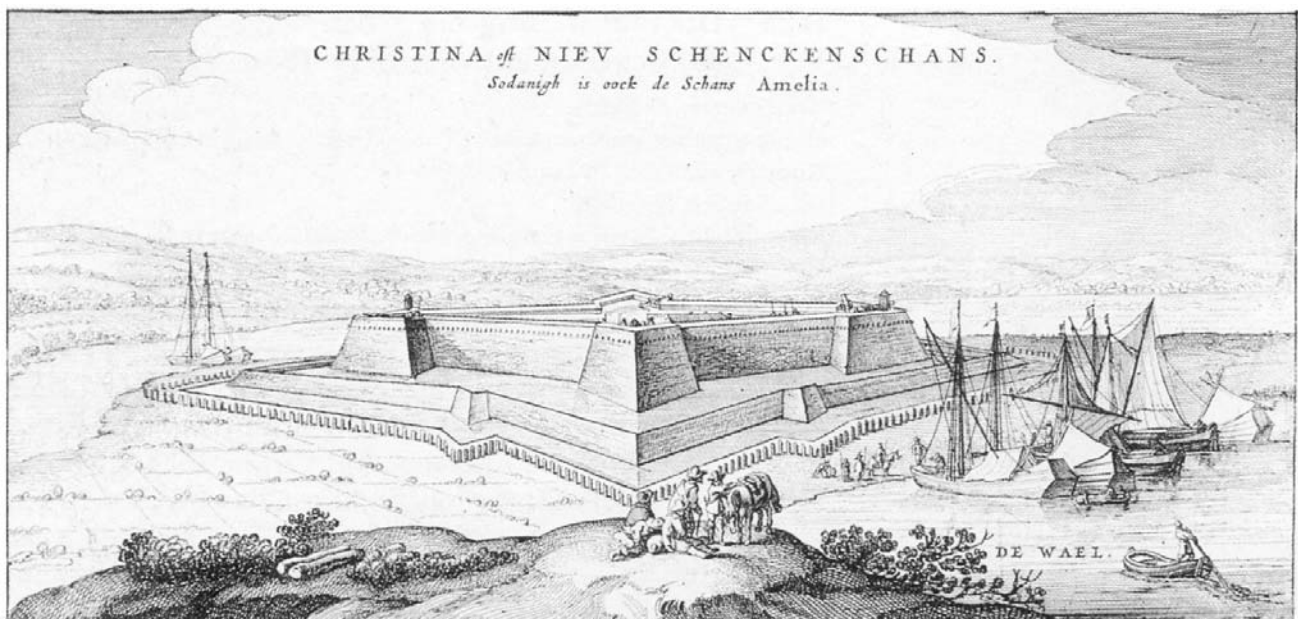
In de daaropvolgende nacht volgde de verrassingsaanval vanuit de landzijde. Na een kort maar hevig gevecht joegen de mannen van Eenhouts de bezetting over de kling.⁵ Deze aanval op het fort was toen wereldnieuws en werd op talloze tekeningen en prenten vastgelegd: *'In den Jare 1635, de 18^e Juli oude stijl, is de selve Schans naer verscheyden daer op gepractiseerde aenslaegen, door omtrent 400 man van den Guarnisoen van Gelder, onder 't beleyt van den Oversten Einholt, met een verrassinghe overrompelt ende veroveret. Die van de Schans hadden twee nachten daer te vooren, wetende dat den Vijand een aenslach voor hadde, inde Wapenen geweest, maer hare principale presumptie was, dat het selve op eenigh andere plaets was aengesien. De aenslacht was in deser voegen beleyt: Die van Gelder hadden van Griethausen eenige Aecken inder nacht doen brengen voorbij de Schanse ende omtrent den Bijlandt aen de Duffelsche zijde met dewelke sij op dato bovengenoemt over den Waal sijn gescheept, sonder dat die van de Schans het konden gewaar worden, ende hebben alsoo die voors(chreven) Fort (beset sijnde met omtrent 150 man) subtelijk overvallen, abuserende die van binnen met den alarm die sy maeckten aen verscheyden hoecken. De Borgerije ende eenige Soldaten int gheweer sijnde weerden sich dapperlijk, neffens de Gouverneur, welcke den alarm hoorende mede op de Wallen quam, maer den Vijandt eenige op de Wal sijnde ende andere met groot geroep ende ghetier aendringend, hebben sich veel van de Soldaten van de Wal begeven ende met de vlucht soecken te salveren. De Borgers wierden meest doot gheslagen en de Gouverneur, dootlijck gewont, waer aen hij daer na is gestorven'*.⁶

'Die van binnen, ten deelen half naeck en ongekleet op de wallen gheraeckt sijnde, deden groote weer, om haer overvallers af te slaen, daer toe seer gemoedigt sijnde van haere stadthouder Welder, een stout en onversaeght Gelders edelman, komende te dien eynde in sijn hembde voor den dagh springen, doch wiert datelijcken in sijn schouderen geschooten en doodelijck ghequetst, hoewel hij echter niet nae liet sijn volck tot kloecke wederstant te vermaenen'.⁷

De gehele bezetting van 150 man werd over de kling gejaagd. Alleen de veerman en de dominee konden in een roeiboort over de Rijn het vege lijf redden. Nog geen twaalf uur later was Frederik Hendrik, die bij zijn troepen in de buurt van Venlo was, al op de hoogte van het verlies van deze strategisch belangrijke vesting. Hij reageerde onmiddellijk en stuurde een leger van bijna 6000 man (2000 man op wagens en 15 compagnieën ruitery) naar de bedreigde Over-Betuwe, want vanuit het Kleefse land naderde Don Ferdinand met zijn Spaanse troepen om met Schenkenschans als scharnierpunt de Staatse verdedigingslinie langs de grote rivieren op te rollen. Reeds 2000 Spanjaarden hadden zich daartoe in en om de schans verzameld. Willem Lodewijk van Nassau bezette echter beide oevers tegenover de schans en begon met een insluiting. Het gros van het leger en een derde van de ruitery werd in Pannerden en omgeving gelegerd. Graaf Willem van Nassau zocht kwartier met zijn troepen rondom het Tolhuys en de Franse huurlingen begaven zich naar Laag-Elten en het Spijck. Prins Frederik Hendrik was met een deel van de ruitery achtergebleven in

Nijmegen. De strategie was een geregeld beleg, ondanks het feit dat het fort aan de Kleefse zijde open lag voor de Spanjaarden. Men nam het fort eerst in een tang om die dan te sluiten. De Heer van Bredero moest batterijen opwerpen langs de Rijn op het Spijk. Over de Rijn bij het Tolhuys en over de Waal bij Pannerden werden bruggen gelegd. Tussen Arnhem en Den Haag kwam een paardenpostdienst tot stand.

Voor een goed begrip is het noodzakelijk de toenmalige loop van de rivieren en geografische situatie te kennen. De Boven-Rijn stroomde toen op Schenkenschans aan en splitste zich daar. Het Beneden-Spijk was een heel stuk groter dan thans. Vanaf het Tolhuys te Lobith liep de Boterdijk langs de Tolhuys Coornmolen (Tolkamer bestond nog niet) naar Schenkenschans. Deze dijk liep over een landtong, die steeds smaller werd en op korte afstand van Schenkenschans alleen maar uit de Boterdijk zelf bestond, met aan de ene kant de Rijn en aan de andere kant de Waal. Op het laatste brede stuk werd in verband met het beleg de schans '*Christina*' aangelegd.

De insluiting van de vesting

Bij de belegering van een vestingstad gingen het er om deze zo snel mogelijk in te sluiten, zodat er van buitenaf geen hulp meer geboden kon worden en de soldaten in de vesting op hun eigen defensie waren aangewezen.

Tussen het Tolhuys en Schenkenschans bouwde men op de landengte de schans '*Christina*'. Die werd ook wel '*Nieuw-Schenkenschans*' of '*Fort op de Betuwe*' genoemd. Van hieruit liepen loopgraven naar het eveneens extra versterkte Tolhuys. Vanaf de Schipperspoort legde men een schipbrug over de Rijn en aan de overkant liepen de loopgraven (approchen) naar een grote schans bij de Tengnagelhof. Van daar sloten ze aan op de Rijnsoever en bogen af in de richting van het Beneden-Spijk tegenover Schenkenschans waar de schans '*Emilia*' (Amelia) werd opgeworpen. De linie op het Spijk bestond uit 8 reduiten (redouten), 2 ravelijmen en een kwartierschans van circa 300 roeden in het vierkant. Ze was voorzien van een borstwering van 11 voet dikte. De gracht was 24 voet breed en 8 voet diep. De aanleg van die fortificaties kosten 400.000 pond.

Naar wie de schans Christina werd vernoemd is niet duidelijk. Binnen de prinselijke familie was er in die tijd geen Christina. En Christina, dochter van Gustaaf Adolf van Zweden, was nog geen tien jaar oud (* 1626). Voor de schans Emilia levert het minder problemen op. Die werd genoemd naar wijlen Emilia van Oranje (1569-1629), gravin van Nassau, dochter van prins Willem van Oranje en Anna van Saksen. Emilia trouwde, zeer tegen de zin van Maurits, met Dom Emanuel van Portugal, van wie ze in 1626 scheidde.

Het beleg

Op 28 juli 1635 waren de buitenwerken van Schenkenschans heroverd en de steden Rees en Emmerik van een Staatse troepenmacht voorzien. Bij het Tolhuys en Emmerik lag een schipbrug over de Rijn en bij Pannerden over de Waal. Op 2 augustus was de schans bijna geheel ingesloten. Alleen tussen Griethausen en Düffelward was een stukje niemandsland, waarover de Spanjaarden in het fort verbinding hadden met de hoofdmacht in Kranenburg.

Begin september waren ook de schansen Christina, Emilia en die op het Spijck gereed. Zij moesten met name een uitbraak van de Spanjaarden beletten. De in stelling gebrachte batterijen kartouwen⁸ en mortieren namen van weerszijden van de rivier Schenkenschans onder vuur. De rijswerken geraakten in brand. Een Spaanse falconet-granaat doodde in de schans Emilia vier Staatse soldaten. Daarentegen werd vanuit Emilia op 11 september een mortier-granaat van 180 pond in de schans geworpen die grote schade aanrichtte en veel slachtoffers maakte. Het graven van de approachen (naderingsloopgraven) op de smalle landtong ging langzaam en bezwaarlijk. Bovendien was de Boterdijk op verscheidene plaatsen door de Spanjaarden doorgestoken *'doende alsoo den Rhijn ende de Waal ineen loopen'*. Desondanks kwam men zo dicht bij de wallen van het fort dat *'beyde partijen elckanderen begosten te mineren'*.

De Spanjaarden staken nu de dijken van de Duffelt door, waardoor het terrein tussen de schans en Kleef onder water kwam te staan. De Spaanse troepen in het land van Kleef leden gebrek en deserteerden. De Staatse troepen namen er zoveel gevangen, dat ze niet meer uitgewisseld konden worden en vingen zoveel paarden, dat ze niet meer verkocht konden worden.

Op 7 november 1735 beschoten de Staatsen het later door de meanderende Waal verzwolgen 'Huis Halt' met 8 halve kartouwen. 's Middags om 3 uur gaven de verdedigers zich over.

In Schenkenschans heerste gebrek aan brood en begon de toestand zorgelijk te worden. De bezetting leefde inderdaad als mollen in de grond. De slechte hygiënische omstandigheden veroorzaakten besmettelijke ziekten zoals tyfus en dysenterie: *'In desen tijt kreegh men kontschap dat het in de Schans deerlijk gestelt was; de huysen meest alle omlage getrocken, oock groote siekten, pest ende stanck ende vuyligheyt in de schans was, de soldaten in de Wal aen de oever van de Wael en inde Faussebrée haer ophoudende'*.⁹

In het kamp van de Staatsen was het echter niet veel beter. De legering van de soldaten was erbarmelijk, zodat daar de 'pest' uitbrak.

In november 1635 besloot Frederik Hendrik om het gros van de troepen in de garnizoenen terug te trekken. Alleen graaf Willem van Nassau bleef met de rest van het leger in de buurt van de schans om de belegering voort te zetten. Door geldgebrek geschiedde de belegering halfslachtig, maar wel slopend voor hen die in de vesting opgesloten zaten. Toen echter de winter inviel, werd door beide partijen weinig initiatief meer ontplooid. Het hoge water in Rijn en Waal maakten schanswerken en loopgraven ontoegankelijk. Oorlog was in die tijd nog seizoengebonden en in de winterdag had men al zorgen genoeg om zichzelf het leven wat dragelijk te maken. Per slot van rekening voerde men het gevecht niet uit vaderlandsliefde, maar om den brode.

Pas in maart 1636 haalden beide partijen de wapens weer uit het vet en poetsten ze op. Met 8000 man zette Willem Lodewijk van Nassau het slotoffensief in. Het artilleriebombardement werd hervat en kapitein Eenhouts, de veroveraar van de schans, werd dodelijk getroffen. Op 29 maart 1636 viel Willem van Nassau het door Spanjaarden bezette Fort Ferdinand op Salmorth aan. De volgende dag gaf de bezetting zich over. Willem Lodewijk ging verder met de insluiting en veroverde Griethausen, dat nagenoeg met de grond gelijk gemaakt werd als vergelding voor de hand- en spandiensten bij de slinkse verovering van de schans. Met behulp van dammen, watermolens en andere waterbouwkundige werken, werd het gebied tussen Rindern en Düffelward onder water gezet, zodat de Spanjaarden bij Kranenburg buiten spel kwamen te staan. Eind april 1636 waren de Staatsen gereed voor de beslissende aanval, maar zover kwam het niet, want de vijand *'de storm niet willende afwachten, dan haer hoeden opgesteecken heeft, roepende om accoordt'*.¹⁰

De capitulatie geschiedde op 29 april 1635 door Gomare de Fourdin, de latere commandeur van Breda. Na de overgave kreeg de Spaanse bezetting vrije aftocht: *'845 gezonde Soldaten, 502 kranke en gequetsten en sij lieten 600 dooden achter'*. Binnen de wallen van Schenkenschans was de ravage enorm.

Na de val op 28 april 1636 werden alle wallen, loopgraven, redouten, enzovoort, op de linkeroever van de Rijn geslecht om te voorkomen, dat in de toekomst de vijand er gebruik van zou maken. *'De schans Ferdinand, van Rijswerck gemaect sijnde, is in Brant gesteecken, het overige voorts omverre geruckt'*.

De herbouw van Schenkenschans kon een aanvang nemen, doch de directe noodzaak was spoedig voorbij. In 1648 werd de Vrede van Münster getekend en daarmee de onafhankelijkheid van de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën bezegeld.

Het verdwijnen van de schansen Christina en Emilia

Het erkennen van de Staatse Republiek luidde het begin van de Gouden Eeuw in. Nederlandse schepen voeren op alle wereldzeeën en de verkregen winsten tot grote rijkdom voerden, zodat kunst en cultuur alle gelegenheid kreeg zich te ontplooiën. Deze Gouden Eeuw vond echter alleen uitstraling in Holland, Zeeland en gedeeltelijk Utrecht. De Gelders-Kleefse grensgebieden hadden nog decennia nodig om te herstellen van de verwoestingen van de oorlog en daarbij nog periodiek een vergeefs gevecht voerend tegen het hoge water.

In de periode 1650-1660 liep in het algemeen de gevechtskracht van het Staatse leger ontzettend achteruit. Voldoende geldmiddelen voor het onderhoud van forten en schansen werden niet meer ter beschikking gesteld. Maar ter plaatse baarde de verlanding van de Rijn bij het splitsingspunt grote zorgen. De Raad van State wilde voorzieningen treffen om een nieuwe verbinding tussen Rijn en Waal te graven. De tegenwerking van Holland verhinderde de uitvoering.

Van de in 1629 aangelegde linie van redoutes langs de Waal, bij Schenkenschans, langs de Neder-Rijn en IJssel was al niet veel meer over en in het Rampjaar 1672 geen spoor meer te bekennen.

Het water was ook de oorzaak, dat Schenkenschans terugviel tot een onbeduidend vissersdorpje en de schans Emilia door de meanderende Rijn werd weggespoeld. De oorspronkelijke locatie moeten we tegenover Copera aan de overzijde van de Rijn op het Salmort zoeken. De schans Christina is door mensenhanden gesloopt en ter plaatse bevindt zich nu een gedeelte van het latere Tolkamer. Er wordt wel gesuggereerd dat de *'Erdwal'* (de aarden wal) een verwijzing zou zijn naar de afgebroken schans. Daaraan herinnert ons een klein parkje tussen de Boterdijk en het verzorgingshuis Lobede.

Noten

1. A. Dederich, *Annalen der Stadt Emmerich*, Emmerich 1854, 444.
2. A.G. van Dalen, *Rondom het Tolhuys aan Rijn en Waal*, Zutphen 1972, 113.
3. Jan Eenhouts of Einholts (geboortig van de Veluwe) was in dienst bij het Regiment van graaf Christoffel van Embden, dat aan Spaanse zijde was verhuurd.
4. A. van Slichtenhorst, *XIV Boeken van de Geldersche Geschiedenissen*.
5. I. Commelijn, *Frederik Hendrick van Nassauw, Prince van Orangien*, 217-239.
6. Nationaal Archief Den Haag, Collectie Hingman, inventarisnummer 3698, kaart van Willem Hondius met bijbehorende teksten.
7. *Ibidem*. Zie ook: De belegering van Schenkenschans in 1635, kaart met tekst van Wilhelmus Hondius, Verzameling Hingman, inventarisnummer 3698.
8. Kartouw = geschut.
9. L. van Aitzema, *Saken van Staat en Oorlogh in en omtrent de Vereenigde Nederlanden*, II, 1633-1644, boek 15, 277-278, 304 e.v.
10. *Ibidem*.
11. Nationaal Archief Den Haag, Collectie Hingman, inventarisnummer 3698.

PAN'DRE BLIEF PAN'DRE

Vanwege de gemeentelijke herdeling op het Gelders Eiland per 1 januari 1985 presenteerde de cabaretgroep Ons Kent Ons (O.K.O.) uit Pannerden in 1984 het lied "*Pan'dre blief Pan'dre*". Samen met het lied '*Mien betoog: d'n duum umhoog*' werd het als "*Paandere blief Paandre*" in het carnavalsseizoen 1996-1997 uitgebracht op een cd. Ook toen zong Ton van Lier het lied, met muzikale medewerking van het Marimba Combo en de cabaretgroep O.K.O. te Pannerden.

Pan'dre blief Pan'dre

*Un kerk un schol un huuske
da's allus wa'j hier viend
met hier en daor un bumke
bewoagen deur de wiend
mar ien die kleine dingen
daor zit ut môiste juus
van Pannerden mien durpke
en daor vuul ik mien thuus.* Refrein

Refrein:

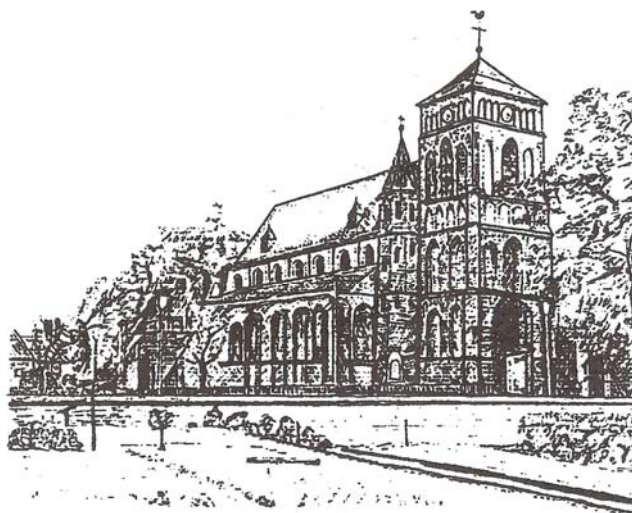
*Want Pan'dre blief Pan'dre
deur eeuwen en deur jaoren
'k vergeet dat nooit
al leef ik nog zo lang
de môiste stad
kan mien niet mer bekoren
dan 't kleine durpke
Pannerden aon de Rien.*

*A'j jong bun zonder zurgen
wil-je graag de wereld zien
dan gao'j naor vrimde landen
naor ut butenland misschien
un lach un kus tot afscheid
un paor keer kiek je um
mar dan al wit je zeker
hier keer ik ins wir um.* Refrein

*A'j old en muuj van 't lêve
ien rust ow dagen sliet
dan klopt toch hier van binnen
ow hart dat olde lied
dat liedje van ow durpke
dat môiste plekske grond
waor ins heel lang geleje
ok ow wiegske stond.* Refrein

*Un liedje oaver Pannerden
Ut "Land van waoter en wiend"
al waor ik bun geboren
al waor ik spulde as kiend
't was altied un eigen gemeente
mar dat is now veurbij
al zien de "Waarden" nog zo "Rijn"
toch mik ut mien nie bli'j.* Refrein

Pannerden

"Ons Kent Ons - 1984" (met dank aan Ton van Lier te Pannerden).

HOF DEN BEUNINGEN TE AERDT

door Frans Staring

Inleiding

Met zijn huwelijk te Herwen en Aerdt op 18 november 1907 vestigde de landbouwer Theodorus Arnoldus Hendriksen, afkomstig uit Beek (gemeente Bergh) zich in Aerdt op de hofstede, de Beuningen genaamd. Die behoorde op dat moment aan zijn schoonmoeder Maria Ida Joosten, weduwe van Theodorus (Derk) Bruns, en haar kinderen. Vier dagen na de trouwerij werd er voor notaris Alphonsus Maria Jacobus Willems te Zevenaar boedelscheiding opgemaakt, waarbij de onroerende goederen en de roerende goederen, waaronder *'beesten, paarden, karren, huisraad, alsmede het bezaaide land'*, werden toebedeeld aan Theodorus Arnoldus Hendriksen en zijn echtgenote Wilhelmina Gesina Bruns, onder de verplichting om aan de andere deelgenoten het hen toekomende in contanten uit te keren.

Sedert die gebeurtenis in 1907 zijn er honderd jaren verstreken en nakomelingen van het echtpaar Hendriksen-Bruns wonen nu nog in Aerdt aan de Beuningsestraat, respectievelijk op huisnummer 5 en 7. Reden om de geschiedenis van de bouwhof *'Den Beuningen'* eens op een rij te zetten.

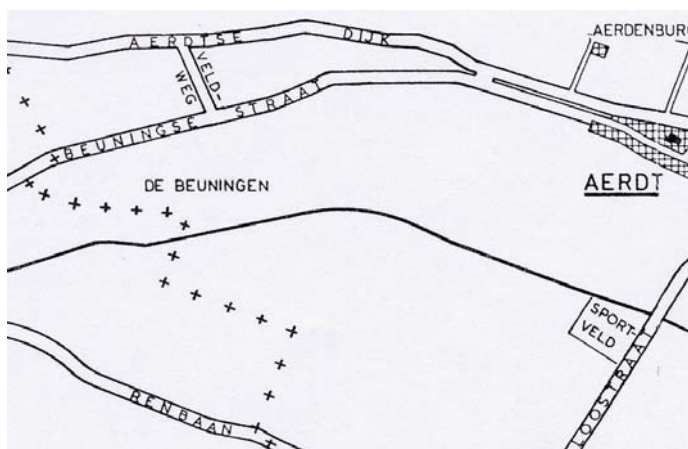

Het gezin Hendriksen-Bruns op 24 november 1947 bij gelegenheid van het 40-jarig huwelijk van de ouders (foto: collectie Toon Hendriksen te Aerdt).

v.l.n.r.
staande: Herman, Stien, Mienke, Fien, Harrie, An, Riek en Theet;
zittend: Gerrit, vader Dorus en moeder Mina, Marie.

De Beuningen

De bouwhof ontleende zijn naam blijkbaar aan het gebied waar het gelegen was. Een omschrijving d.d. 7 december 1662 heeft het over de *'Hoffingen Boeningen'*, waarbij de -e na de -o als 'umlaut' gelezen moet worden. Vandaar komt ook de schrijfwijze *'Böningen'* voor, evenals *'Boningen'*. Het kadaster en meerdere topografische kaarten hanteren de schrijfwijze *'de Bunningen'* en daarvan weer afgeleid de *'Bunningsche Straat'*.

Bij de stichting van het Loogasthuis in Zevenaar anno 1468 wordt onder de aanwezige schepenen van het plaatselijk gericht een *'Wilhem van Boningen'* genoemd. Hij zal ongetwijfeld zijn vernoemd naar de *'Boningen'* in Aerdt, waarvan diens familie afkomstig was.

Volgens deskundigen duidt de uitgang *-ingen* bij de perceelsnaam op een ontginning, waarbij in het eerste deel de naam van de ontginner zou zijn bewaard gebleven, dus *'Beun-ingen'* of *'Bön-ingen'*. De streek met de naam Beuningen moet dan ook ouder zijn dan de daarin gelegen hof. Afgeleid hiervan komen perceelsnamen voor als *'de Beuningse landen'*, *'de lege Beuningen'* in de betekenis van *'lage Beuningen'*. Het weideland *'de achterste Beuningen'* ligt, gezien vanaf de Beuningsestraat, aan de andere kant van de wetering.

De bouwhof

Bouwhof *'den Beuningen'* behoorde oudtijds tot de goederen van de Heren van Aerdt. In een akte uit 1554, overgeschreven in het prothocol van Herwen en Aerdt d.d. 27 juni 1655, wordt verhaald dat Diderick van der Horst een som van 200 *'enckel golden gelreschen rijder gulden'* had ontvangen en voor dat geld een jaarrente zou betalen, voor het eerst op *'St. Petersdag ad Cathedram 1555'*, ofwel 22 februari, gaande uit omtrent zes morgen land geheten *'den Boeningen'*, zoals dat in het kerspel Aerdt gelegen was. Uit de belendingen blijkt, dat de aangrenzende percelen eveneens in het bezit waren van Van der Horst en wel ten oosten en ten westen aan *'Sijn Vander Horst selffs erve'*. Ten noorden grensde het perceel aan *'die gemeine straat'*. Bij het perceel hoorde alles *'wat daerop bevonden wordt op dat voorschreven onderpandt end erffenisse vurschreven'*. De schuld was af te lossen door *'hem Vander Horst ennd sijnen erven jaerlix op St. Petersdag ad Cathedram'*, mits dat de aflossing tijdig werd aangekondigd.

In 1642 blijkt dat de betaling van de jaarrente al 18 jaar ten achter was gebleven en de schuldeisers gingen een gerichtelijke procedure aan tegen de erfgenamen van Maarschalk Willem van der Horst om de betaling te vorderen van 50 rijksdaalder per jaar. Om daar kracht bij te zetten, werden zij door het gericht in het gebruik gesteld van de *'alinge bouwinge lands, geheten de Boningen'*, groot ongeveer 40 morgen land in Aerdt gelegen.

Met de verkoop in 1647 van het Huis Aerdt en alle onderhorige goederen door de weduwe van Willem van der Horst en haar kinderen ging ook de hof *'den Beuningen'* over naar de nieuwe eigenaar Walraven van Steenhuis, Heer van Oploo. Diens dochter Anna Lowina, getrouwd met Johan von und zu Ossenbruch, stelde met instemming van haar vader op 24 december 1659 tot een onderpand van 500 rijksdaalder *'haar tot Aerdt gelegen hof, den Böningen genaamd'*.

Na het overlijden van Walraven van Steenhuis wordt de bouwhof bij boedelscheiding definitief toegewezen aan Anna Lowina. Met haar man verkocht zij bij transactie d.d. 29 oktober 1661 aan haar broer Godert van Steenhuis tot Aerdt de bouwhof, genoemd *'den Boeningen'*, groot ongeveer 30 morgen en bestaande in huis, hof, boomgaard, bouw- en weiland gelegen onder *'den kerspel van Aerdt'*. Het werd omschreven als *'vrij eigen erf en goed'*, alleen bezwaard met een jaarlijkse tins (een uitgang) te betalen aan de Rekenkamer van Gelderland.

Na het overlijden van Godert van Steenhuis werden de goederen bij magescheid (boedelscheiding) toegedeeld aan diens zoon Joost van Steenwijk, terwijl dochter Georgina Walburgis van Steenhuis, getrouwd met Adolph Samuel van Hugenpoth, door een zekere som geld werd uitgekocht. Tot de goederen die Joost van Steenhuis verkreeg, hoorde ook *'eene bouwinge den Boeningen genaemt'*.

Doordat Joost van Steenhuis geen kinderen had, benoemde hij tot zijn erfgenaam de oudste zoon van zijn zuster, Alexander Walraven Diderick van Hugenpoth, tot zijn opvolger als Heer van Aerdt. Op 25 april 1729 werden alle onroerende goederen uit de nalatenschap van Joost van Steenhuis verdeeld onder zijn vier neven en nichten, allen kinderen van Adolph Samuel van Hugenpoth en Georgina Walburgis van Steenhuis. Bij die gelegenheid verwierven Joost van Hugenpoth en zijn zuster Maria Ursula Sophia van Hugenpoth, gehuwd met Henricus van Oldenneel, Heer van den Herenbrink, de *'bouwinge genaamd Boeningen'*, ieder voor de helft.

Bij akte van 8 mei 1732 stelde Maria Ursula Sophia van Hugenpoth, weduwe Van Oldenneel, tot

onderpand van een geldlening onder meer de *'de helfte van een Bouwinge genamt Boeningen'*. Hetzelfde gebeurde nog eens met een akte d.d. 24 februari 1745, waarbij Joost van Hugenpoth tevens zijn andere helft onder hypotheek stelde.

De helft van de *'Boeningse Landen'*, in bezit van Maria Ursula Sophia van Hugenpoth, vererfde in 1765 op haar dochter, getrouwd met Balthasar van Erp, wonende op de Barle in Didam. Vervolgens kocht het echtpaar Van Erp-Van Oldenneel op 15 januari 1766 de andere helft, afkomstig van Joost van Hugenpoth, die zijn bezittingen dusdanig met schulden had belast dat ze bij executie openbaar werden geveild.

De hofstede

Uit verschillende gerichtelijke procedures wordt de oudst bekende pachtersfamilie bekend. Het verpondingskohier voor de grondbelasting binnen het Kwartier van Nijmegen d.d. 29 september 1649 noemt onder Aerdth Thomas Otten, welke in pacht heeft *'vande Heeren Landtdrost Horst den Beuninghen, daer Jutgen van Arnhem op woont'*, groot 36 morgen, waaronder 8 morgen weiland in de uiterwaarden. Hij wordt aangeslagen voor een totaal van 431 gulden en 4 stuivers. In hetzelfde kohier staat Jutgen van Arnhem te boek als eigenaresse van een morgen bouwland ad 9 gulden.

Jutgen van Arnhem was eerst getrouwd met Lenaert Otten en weer hertrouwd met Jan Crechtingh. Tijdens een zitting van het gericht van Herwen en Aerdt op 22 en 23 juni 1647 werd Jan Crechtingh voor het gericht van Herwen en Aerdt gedaagd wegens de aantijging, dat Jutgen van Arnhem met haar eerste man geen geldig huwelijk had gesloten en met hem vijf jaren in onecht had geleefd, uit welke *'onwettige trouw'* verscheidene kinderen waren geboren. Volgens de placaten van 12 april 1622 stond daarop een boete van vijf maal 25 goudgulden. Met de reformatie was in Gelderland en in andere gewesten van de Republiek de katholieke godsdienst verboden en alleen een huwelijk voor de predikant was rechtsgeldig.

Jan Crechtingh verweerde zich voor het gericht en verhaalde, dat zijn vrouw ten tijde dat zij zou trouwen met Lenaert Otten in Hulhuizen in het *'Land van Cleef'* had gewoond, waar net als in Aerdt drie huwelijksafkondigingen waren gedaan. Ook was het huwelijk in Hulhuizen gesloten en daar was *'de maaltijd'* gehouden. Het was immers de gewoonte, dat de bruidegom trouwde in de plaats waar zijn bruid woonde. Nadat zij *'was gekomen aan des bruidegoms huis'*, waren beiden in Aerdt naar de predikant Bartholdus Blanckers gegaan en gevraagd hen *'ten overvloed wederom te trouwen'*. De predikant had dat niet willen doen, om redenen *'die den pastoor in zijn privé waren aangaande'*. Bartholdus Joachimi Blanckers was predikant te Herwen en Aerdt in de jaren 1637 tot en met 1643 (zie: *'Rijnstrangenreeks, 2002/1'*). Het huwelijk van Lenaert Otten en Jutgen (Jutien) van Arnhem te Hulhuizen moet dus in die jaren hebben plaats gevonden.

In 1649 en 1650 speelde voor het gericht van Herwen en Aerdt een kwestie tussen Jan Crechtingh en Thomas Otten in Aerdt wegens een bedrag van 66 gulden voor een gekocht paard en *'ooftgewas uit zeker boomgaertien'*. Thomas Otten zou eerder 80 gulden hebben voorgeschoten aan Lenaert Otten wegens vette beesten, welke hij met Jan Crechtingh had verrekend door de aankoop van het paard en het ooftgewas. Volgens uitspraak van het gericht moest Thomas Otten alsnog de 66 gulden plus de kosten van de procedure betalen.

Ook in 1650 werden Jan Crechtingh en Jutgen van Arnhem voor het gericht aangesproken door de erfgenamen Van der Horst wegens schuld die zij op kerstmis 1645 nog hadden aan *'pachtpenningen van Boeningen'* en voor de geleden schade, in totaal een bedrag van 200 gulden.

Opvolger van Jan Crechtingh op *'den Beuninghen'* is Lambert Crechtingh, getrouwd met Hendersken Wessels. Hij wordt genoemd in 1658 en 1659. Uit een op 27 december 1662 gepasseerde akte blijkt, dat de echtelieden het huisperceel van de *'Hof den Beuninghen'* hadden aangekocht. Voor een schuld van 1050 gulden aan Jonker van Steenhuis, Heer van Aerdt, werd een obligatie uitgeschreven tegen

5% en voor het eerst te betalen op 11 november 1663. Tot onderpand werd gesteld een *'huis, hof en hofstede, den Boeningen genaamd, daar zij echtelieden op wonen'*, groot circa anderhalve morgen, *'door haarlieden van zijn Hoogedelen aangekocht, gelegen in den kerspel van Aerdt'*.

Met een akte d.d. 20 april 1667 liet Lambert Crechtingh (Lamert Kregting) registreren, dat hij met zijn overleden vrouw Hendersken (Hendrica) Wessels 700 gulden had geleend *'tot betaling des eersten termijns der kooppenningen van de na benoemde hofstede de Beuningen genaamd'*, en tot zekerheid diverse percelen in Aerdt tot onderpand stelde, waaronder zijn huis en hofstede, genaamd Beuningen, groot ongeveer anderhalve morgen, gelegen aan de straat en rondom grenzende aan het land van de Heer van Aerdt, en *'van denselven aangekocht'*. Kort daarna ging de weduwnaar Lamert Kregting te Aerdt in ondertrouw met Aaltje Reijmers uit Keeken.

Uit zijn huwelijk met Hendersken Wessels worden in 1669 drie minderjarige kinderen genoemd: Derck, Gerritje en Steven Kregting. Voor het erfdeel van hun moeder zouden de kinderen, als zij 20 jaar oud waren, van hun vader tezamen 950 gulden ontvangen *'ende dan beijde die Soonen elck op den Herffst een Eenwinter Maell als sij 18 jaren sijn, ende de Dochter een Calff, daertoe sal de Dochter proffiteren haer Moders clederen, te weten een roden rock, een blauwe rock, een swarte hembtrock met ses hemden ende vort moders linnen, soo tot haer hoofft en hals behoort heeft, welck in een packing is wech geleijt en voor haer sal bewaert worden'*. Verder zou *'Derick hebben een silver lepel ende een silvere Agnus Dei, vorts Steven een silver lepel ende een silvere Bell mit een rijxdaler, ende de Dochter een silver Lepell ende Agnus Dei met een kettingh ende twee silvere pennen'*. De twee zonen Derck en Steven Crechtingh lieten op 22 november 1696 noteren, dat zij van het geld wegens *'haer moederlijck versterff, mitsgaders de verlopen Interessen, door Willem en Cornelis Otten'* voldaan waren.

Vijf generaties Otten

Thomas Otten

Een gerichtelijke prodecure d.d. 13 januari 1662 handelt over een op 20 april 1646 gepasseerde obligatie van 75 gulden en de rente daarover sedert 1647, waarvoor zowel Thomas Otten als Johan Crechtingh werden aangesproken. Er moet dus een relatie zijn tussen Thomas Otten en de tweede man van Jutgen van Arnhem. Mogelijk was hij een broer van Lenaert Otten en zou als voogd over de kinderen uit diens huwelijk met Jutgen van Arnhem hebben kunnen fungeren. De Thomas Otten in de hierna volgende periode zal niet dezelfde zijn als de genoemde Thomas Otten in 1649-1650. Als hij omtrent 1640 zou zijn geboren, was hij nog te jong om bij gerichtelijke procedures op te treden. Waar de voornaam Jutgen (Jutjen) terugkomt bij de kinderen van deze Thomas Otten, zou hij een zoon kunnen zijn van Lenaert Otten en dus een halfbroer van Lambert Crechtingh.

Op de lijst d.d. 18 januari 1676 voor de betaling van het familiegeld worden zowel Thomas Otten als Lambert Crechtingh genoemd onder de inwoners van Aerdt. Thomas Otten was gehuwd met Neeltje de Leeuw. Zij woonden in Aerdt op de binnen- en buitendijks gelegen *'Drieshof'*, ook wel *'Scholten Hofstad'* genoemd. In een schuldbekentenis d.d. 12 mei 1655 wordt die hofstede vermeld als huis en *'hofstad met bongart en aangehorend bouwland'*, groot omtrent twee morgen. Hetzelfde wordt op 1 mei 1658 omschreven als *'huis en hofstadt daar zij tegenwoordig wonen en gekocht hebben van de erfgenamen van Gerrit Verborgt, gewesene scholtus tot Pannerden'* (vandaar de naam *'Scholten Hofstad'*). Een jaar later verbonden zij haar huis en hofstede op de Hank in Aerdt, waar zij woonden, met bijbehorend land binnen- en buitendijks gelegen aan de Rijnbandijk (thans Aerdsedijk 36).

Uit het huwelijk van Thomas Otten en Neeltje de Leeuw zijn vier kinderen bekend. Zij worden genoemd in een akte van 1 april 1680. Het waren Willem, Cornelis, Gertjen (getrouwd met Lambert Fontein) en de dan nog minderjarige Jutjen Otten (voogd was haar oom Johan de Leeuw). Neeltje de Leeuw was toen al overleden. Kort tevoren, op 6 februari 1680, was bij scheiding van de boedel aan

Willem Otten voor zijn aandeel in de goederen van zijn vader en wijlen zijn moeder toebedeeld *'seecker huis, hoff, boomgart en bouwlandt, genoemt den Beuningen'*, groot anderhalve morgen, verder vijf koeien, drie eenwinters, een merrie met een veulen, waarbij hij tot zijn last moest nemen een geldlening van 1050 gulden. Zijn broer Cornelis Otten kreeg het huis met *'hoff, boomgarten en bowlant, gelegen tusschen den Hanck en den dijck'*, groot twee morgen, met een merrie, twee koeien en een eenwinter, met de last van een drietal hypotheken. De beide dochters profiteerden andere percelen uit de boedel.

Op welke wijze Thomas Otten in het bezit is gekomen van de Beuningse hofstede, wordt in geen enkele akte genoemd. Mogelijk heeft hij de door Lambert Crechtingh gevestigde schuld van 1050 gulden overgenomen, die vervolgens weer werd overgedragen aan Willem Otten.

Willem Otten

Behalve de hofstede bezat Willem Otten nog een aantal andere percelen in Aerdt, en hij pachtte, net als zijn voorgangers, de onder het Huis Aerdt gehorende percelen van de bouwhof den Beuningen. Anno 1685 blijkt hij voor de bouw- en weilanden, gepacht van de Heer van Aerdt, jaarlijks 185 gulden te betalen. Als landbouwer behoorde Willem Otten bijna zijn leven lang tot het college van heemraden in Aerdt. Hij was in 1684 te Aerdt gehuwd met Swene (Swaantje) Evers, ook genoemd Gerrits(en), dochter van Gerrit Evers en Iefken (Eva) Jacobs, destijds wonende aan de Aerdsedijk (thans de huisnummers 14-16).

Willem Otten overleed kort na 10 mei 1717. Uit zijn huwelijk waren vier kinderen, en wel Jacobus, Cornelis, Geertruid (getrouwd met Arend Brands), Jenneken (getrouwd met Jacob Snijders). Geheel in de traditie zette de oudste zoon Jacob de boedel van zijn ouders voort.

Jacob Otten

Hij werd gedoopt op 25 oktober 1686 en trouwde te Aerdt, na ondertrouw op 6 mei 1724, met Jantje (Johanna) Smits, afkomstig uit Grieth bij Emmerik.

Net als zijn vader werd hij benoemd als heemraad en vervulde tevens een taak als sluismeester. Dat betrof het beheer van de sluis in de wetering op de grens tussen Aerdt en Pannerden. In 1732 werd hij aangesteld als kerkmeester van Aerdt. In 1741-1742 vervulde hij de functie van buurmeester in Aerdt.

Uit zijn huwelijk waren zeven kinderen van wie er twee jong overleden. Na het overlijden van Jacob Otten in juli 1748 werd, voorafgaande aan een tweede huwelijk van de weduwe Otten, het erfdeel van de vijf nog levende kinderen vastgesteld. Dat waren Gerarda, Willemina, Cornelis, Willem en Gerrit Otten. Dat gebeurde met een akte van afgoeding te Aerdt op 13 september 1749. Daarbij werd de weduwe in het bezit gesteld van alle roerende en onroerende goederen, inkomsten en schulden, waartegen zij aan haar vijf genoemde kinderen, *'als deselve tot haere mondige jaeren sullen gekoomen sijn, sijn in huwelijk begeven of van haer Moeder elders gaan woonen, uijtkeeren sonder eenige kortingh, namentlijk aan de beijde Dogters ieder 580 guldens, een mael, een bet met sijn toebehooren en een kast, en aan haer twee Soonen Willem en Gerrit ieder 580 guldens, een vullick (veulen), een kist en een kleet nae behooren, als mede aan haar outste soon Cornelis de somme van seven hondert guldens, waar onder de voordeel goederen van sijn Vaeder begrepen sijn en een vullick, een kist en een kleet nae behoren'*. Voor het overige zou zij al haar kinderen *'den tijdt van haere minderjarigheijt in kost en klederen naa haeren staet en vermogen onderhouden, ook in het lesen en schrijven, en daar en boven de Dogters in het naejen nae behooren doen onderwesen worden en soo veel mogelijk in alle geschicktheijt opvoeden'*.

Op 2 oktober 1749 werden de huwelijksvoorwaarden opgemaakt tussen Willem Heveling en Jantje Smits, weduwe van Jacob Otten. Bruidegom en bruid brachten wederzijds alle goederen in.

Behalve de gebruikelijke bepalingen werd opgenomen dat de oudste dochter de sieraden van haar moeder zou erven. Vervolgens gingen de aanstaande echtelieden in ondertrouw en het huwelijk werd in de statiekerk van Aerdt ingezegend op 28 oktober 1749. Willem Heveling werd de nieuwe sluismeester van de Aerdtse sluis en in de jaren 1751-1752 was hij de tweede buurmeester van Aerdt. Die functie zou hij later nog enige keren vervullen. Verder was hij actief als nood-heemraad.

Net als voorheen nam Willem Heveling de pacht over van *'de Bunningse landen'*. De verhouding tussen de landerijen van de bouwhof en de eigendom van de hofstede blijkt nog eens uit de in 1729 nieuw opgemaakte dijkrol van Aerdt. Voor het onderhoud van de dijken, waren de grondeigenaren verplicht een bepaald gedeelte van de dijk te onderhouden. Het gedeelte ten laste van de Beuningen wordt daarin omschreven als *'Marschalk Horsten Bönningen, met huijs, hoff, bongaat en land, daarin Willem Otten, nu Jacob Otten, met 1½ morgen'*.

Betreffende de gepachte landerijen raakte Willem Heveling in conflict met de grondbezitter en dat leidde tot een proces (1756-1760). Zeer tegen de zin van Willem Heveling werd dat proces gevoerd te Elst voor het Gericht van Overbetuwe. Na de uitspraak, in zijn nadeel, ging hij in beroep bij het Hof van Gelderland te Arnhem. Het werd een langdurige en kostbare aangelegenheid. Voor de kosten van de advocaat werd op 19 januari 1761 door Willem Heveling en zijn vrouw, Willemina Otten met haar man Jan Massop, en de twee meerderjarige zoons Cornelis en Gerrit Otten een geldlening afgesloten van 950 gulden tegen 5%. Tot verzekering van kapitaal en rente werd tot onderpand gesteld, *'eene hofstede bestaande uijt huijs, hof en boomgaart, de Beuningse hofstede genaemt, groot ongeveer een en een halve mergen, mitsgaeders eenen Camp boulant, de Hofstede genaemt, groot ongeveer eene mergen twee hont'*, beide percelen in Aerdt gelegen. De aflossing van de lening staat genoteerd d.d. 24 juli 1779.

Cornelis en Gerrit Otten

Uit de hierboven staande transactie kan worden afgeleid, dat de dochter Gerarda en de zoon Willem tussen oktober 1749 en januari 1761 waren overleden. Hun moeder, Johanna Smits, overleed tussen 1774 en 1778. Zij wordt nog genoemd bij een geldlening op 27 april 1774.

Hoewel de oudste zoon Cornelis Otten als landbouwer op de Beuningen bleef, speelde Gerrit Otten, de jongste zoon, een belangrijke rol met betrekking tot de hofstede. Bij zijn ondertrouw te Aerdt op 31 januari 1773 woonde hij in Groessen. Hij trouwde ook in de katholieke kerk te Groessen op 16 februari 1773 met Anna Sophia Heveling. Zij kwam uit Haalderen en was omtrent 1750 geboren, maar de doopinschrijvingen van Haalderen vermelden haar niet. In de aantekening van ondertrouw te Aerdt staat zij vermeld als *'Willemijn Hevelink, jonge dochter te Haalderen'*. Het lijkt erop, dat zij familie was van Willem Heveling, stiefvader van Gerrit Otten. Het paar woonde aanvankelijk op de Helbouwing in Groessen (nu het bedrijventrum, Helhoek 40). Daarna kochten zij de hofstede bekend als de Mazepoel in Groessen (nu Heiliglandsestraat 8). Uit het huwelijk werden in Groessen elf kinderen geboren.

Gerrit Otten vervulde in Groessen eveneens de functie van kerkmeester. Dat was doorgaans alleen weggelegd voor de aanzienlijke personen in de dorpsgemeenschap. Hij overleed op de Mazepoel op 2 januari 1812, waar zijn vrouw op 23 februari 1805 was overleden.

Op 24 juli 1778 werd te Groessen *'op den Goede De Hell'* een alimentatiecontract gesloten tussen Willem Heveling en Gerrit Otten. *'Neemt Gert Otten op sig sijnen Stiefvader Willem Heveling tot sijnen God gevalligen Dood in Kost, Dranck, Kleeding en wat meerder tot Onderhoud, op maniere hij tot hiertoe genooten word vereischt, te onderhouden, hem in allen Deelen de behulpsaame Hand te bieden, kranck of sugtig sijnde behoorlijk op te passen en te verpleegen, en bij aflijvigheid hem eene sijnen Staat mede brengende eerlijcke Begraffenisse aen te doen, waer tegens Willem Heveling aen sijnen Stiefsoon Gert Otten in eenen werckelijken eeuwigduurenden Eigendom overgeeft alle sijne hier en in Aart besittende gereede en ongereede, hebbende en te verkrijgende Goederen, en waer die oock verder mogten geleegen sijn en van wat Naemen die ook wesen mogten, in soo verre hij bevoegt is de selve tot sijnen Onderhoud te gebruiken en te veralieneeren'*. Uit de akte wordt duidelijk, dat Willem Heveling na het overlijden van zijn vrouw Jantje Smits naar Gerrit Otten in Groessen was vertrokken en hij zal daar ook zijn overleden.

Op 21 september 1783 verkochten Cornelis Otten en Wilhelmina Otten met haar man Jan Massop *'aan haaren Broeder en Zwager en sijne Ehevrouw Gerrit Otten en Anna Sophia Heveling'* hun

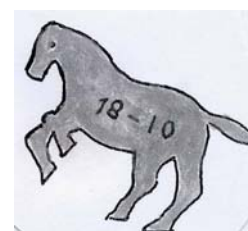
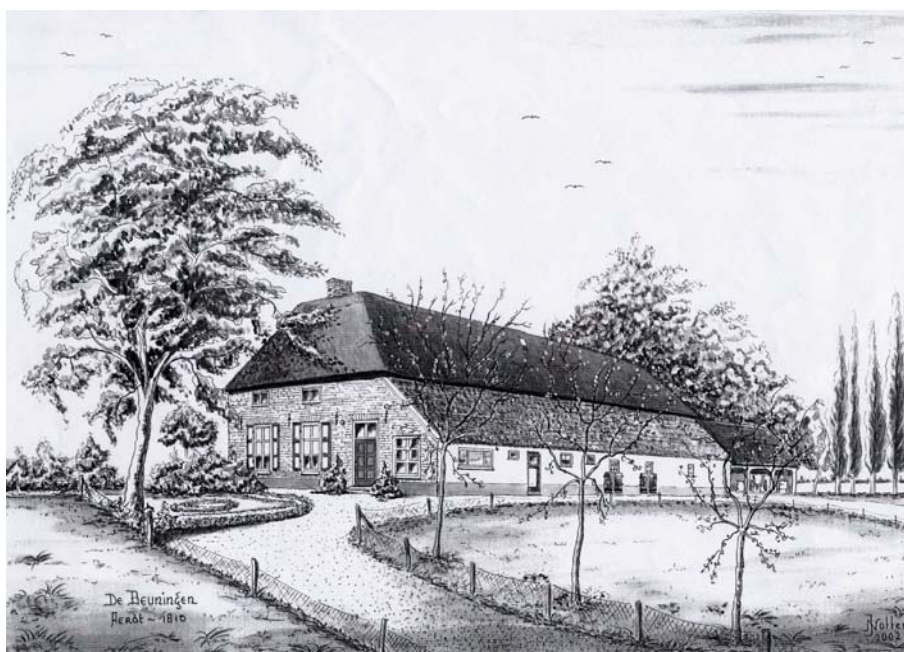
aandelen in de nagelaten goederen in Aerdt, afkomstig van hun moeder. Allereerst was dat de *'Helfte in eene Hofsteede, genaamd de Horst en Bunningen, bestaande in een Huis, Schuur en een en een halven Morgen Bouwland'* (de andere helft bezat Gerrit Otten bij alimentatiecontract met zijn stiefvader Willem Heveling). Verder werden nog bij deze transactie verkocht de helft van een binnenweide *'den Tingnagel genaamt'*, groot ongeveer twee en een halve morgen, twee derde parten in de helft van een stuk bouwland, *'genaamt de Hoff Steede'*, groot 1 morgen 200 Roeden, de helft in twee morgen bouwland, *'genaamt Hagemans Twee Morgen'*. De koopsom van het geheel bedroeg 1625 gulden. Hiermee was Gerrit Otten te Groessen eigenaar van alle goederen in Aerdt, afkomstig van zijn ouders. Volgens het verpondingsregister voor de grondbelasting uit 1790 bezat hij in Aerdt in totaal 8 morgen en 500 roeden binnendijks gelegen land.

Bijzonder is de aanduiding voor de hofstede: *'Horst en Bunningen'*, waarin wordt verwezen naar de vroegere Heren van Aerdt. De naam *'Horst en Beuningen'* komt ook voor in een akte van geldlening door Gerrit Otten en zijn vrouw op 30 januari 1786. Zij stellen daarvoor tot onderpand de hofstede en de binnenweide.

Bewoner en gebruiker van de hofstede is Cornelis Otten, gedoopt Cornelius R.K. Aerdt op 9 januari 1732. Hij trouwde te Aerdt op 28 april 1776 met Wilhelmina Lamers, dochter van Claas Lamers en Maria Brands te Aerdt op de Bieleveldhofstede (nu Aerdsedijk 33). Zij werd te Aerdt R.K. gedoopt op 8 februari 1751. De echtelieden verkochten op 17 april 1779 hun zesde part (erfdeel) in de hofstede van haar ouders, bestaande in huis, schuur en tabaksland, *'Bijleveld Hofstede'* genaamd. Cornelis Otten werd successievelijk benoemd tot sluismeester, buurmeester, (nood)heemraad, kerk- en armenmeester in Aerdt. In de Franse Tijd behoorde hij tot de stemgerechtigde inwoners van Aerdt.

Op 13 oktober 1802 liet Cornelis Otten aantekenen dat hij die dag uit de hand had gekocht van Gerrit Otten, wonende te Groessen, *'een Hofstede, den Beuningen genaamt, bestaande in een Huijs, vervallen Schuur en 1 morgen 428 Roeden bouland onder Aerdt binnendijks gelegen'*, en wel voor de som van 1200 gulden, waarover hij op 25 oktober de verschuldigde belasting van 30 gulden betaalde. De akte van transport passeerde op 12 november 1802. Voor de betaling van de koopsom nam Cornelis Otten een bedrag op van 899 gulden, waarvoor hij de door hem aangekochte hofstede onder Aerdt tot onderpand stelde.

Cornelis Otten overleed te Aerdt op 15 mei 1808. De kinderen betaalden voor het gebruik van het lijkkleed bij de begrafenis 12 stuivers.

Een ijzeren windwijzer in de vorm van een paard geeft het jaartal 1810. Dat kan erop wijzen, dat de boerderij, zoals die er stond tot aan de brand in 1973, in dat jaar nieuw werd gebouwd. De windwijzer is er nog op Beuningestraat 5 (tekening van Jo Notten te Herwen).

Jacob Otten

Uit het huwelijk van Cornelis Otten en Wilhelmina Lamers waren acht kinderen, van wie één jong overleed. De drie oudste kinderen waren de dochters Maria, Joanna en Clasina. Dan kwam Jacobus als oudste zoon. Hij bleef op het oudershuis en met hem de jongste zoon Willem. De twee zoons Theodorus en Nicolaas trokken weg uit Aerdt, respectievelijk naar Hüthem en Oud-Zevenaar.

Op de ervendag te Aerdt van 5 mei 1807 haalde Cornelis Otten aan, dat hij in 1806 had verzocht om zijn zoon Jacobus Otten in zijn plaats als buurmeester te laten fungeren, welk verzoek toen door de geërfden was toegestaan. Op de geërfdendag d.d. 24 mei 1808 werd in plaats van de overleden Cornelis Otten '*deszelven zoon Jacobus Otten*' tot sluismeester aangesteld en tevens '*in plaats van de afgaande en thans overledenen buurmeester C. Otten*'.

Jacob Otten, gedoopt R.K.Aerdt op 9 december 1782, trouwde te Herwen en Aerdt op 9 december 1817 met Clasina Joosten, weduwe van Hendrik van de Wardt, gedoopt te Aerdt op 2 januari 1780, dochter van Peter Joosten en Everdina Brands te Aerdt. Zij overleed twee jaar later, op 12 december 1819. Hij trouwde voor de tweede keer te Herwen en Aerdt op 4 maart 1824 met Hendrina Wichers (Wigchers, Wiggers), geboren Lobith 15 juni 1801, gedoopt R.K.Lobith op 16 juni 1801 als dochter van Johannes Hermanus Wichers, timmerman, en Elisabeth Rutjes. Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren, van wie de eerste jong overleed.

Jacob Otten overleed op 31 augustus 1827, zijn vrouw met twee kleine kinderen nalatende. Notaris J.N.W.A. van Hugenpoth te Arnhem maakte op 9 januari 1928 een boedelbeschrijving op. Dat werd een ingewikkelde aangelegenheid, omdat er na het overlijden van de ouders Cornelis Otten en Wilhelmina Lamers geen scheiding van de nalatenschappen had plaats gevonden. De gehele boedel behoorde feitelijk toe aan de broers en zusters van de overledene en aan diens twee minderjarige kinderen, waarin weer vermengd de onverdeelde nalatenschap van de ongehuwde Willem Otten, broer van Jacob, die kort na hem op 2 september 1827 te Aerdt was overleden. Ook waren bij de huwelijken van Jacob Otten geen voorwaarden opgemaakt. Het gevolg was, dat de weduwe van de boedel, zoals de notaris omschreef, '*nietwes toebehoort, neemaar zulks alleen voor een zesde aan hare kinderen*'.

Een schatting van de goederen kwam uit op 1200 gulden en aan vorderingen werd er 395 gulden genoteerd. Daartegen stond een geldlening van 900 gulden, resteerde per saldo 695 gulden, waarbij bijgerekend werd 7 gulden en 30 cent, afkomstig van de overleden Willem Otten. Het totaal bedroeg derhalve f 701,30 en van dat bedrag kwam elke deelgenoot een zesde deel toe. Op 7 augustus 1828 verkochten de erfgenamen Otten aan Hendrina Wigchers de hofstede '*de Beuningsche Hofstede*', groot 1 bunder en 25 roeden, voor de som van 1200 gulden, hetwelk werd voldaan door overname van de hypotheek, groot 900 gulden, en de betaling van 300 gulden.

Twee generaties Hetterscheid

Hendrik Hetterscheid

Een dag nadat bij notaris Van Hugenpoth de verkoop c.q. de koop van de hofstede had plaats gehad, maakte hij de huwelijksvoorwaarden op tussen Hendrik Hetterscheid, boerenknecht wonende te Pannerden, zoon van Jan Hetterscheid, overleden, en van Anna Abbings, als bruidegom en Hendrina Wigchers, weduwe van Jacobus Otten, landbouwerse wonende te Aerdt, dochter van Jan Wigchers en wijlen Elisabeth Rutjes, als bruid. De belangrijkste bepaling daarin was de algemene huwelijksgemeenschap. Op dezelfde dag werd op het gemeentehuis van Herwen en Aerdt hun huwelijk gesloten.

Voor dezelfde notaris Van Hugenpoth werd op 14 mei 1830 vastgelegd, dat Hendrina Wigchers, vroeger weduwe van Jacobus Otten, '*thans huisvrouw van Hendrik Hetterscheid*', als moeder en wettige voogdes van haar twee nog minderjarige kinderen Elisabeth en Wilhelmina Otten het aandeel had ontvangen van de genoemde minderjarigen uit hun vaders nalatenschap.

De naam Hetterscheid komt wat de schrijfwijze aangaat in een aantal variaties voor wat betreft de registraties bij de burgerlijke stand, in de bevolkingsregisters van Herwen en Aerdt, in notariële akten en bij het kadaster. Aangetroffen zijn de varianten Hetterscheid, Hetterscheidt, Hetterscheit, Hetterscheijt, Hetterschijt en Hetterschijdt.

Hendrik Hetterscheid werd geboren te Didam op 27 juli 1791. Op 7 december 1829 werd dochter Jacoba geboren, duidelijk vernoemd naar de eerste echtgenoot van Hendrina Wigchers. Behalve de voorkinderen Otten telde het gezin nog de kinderen Johannes, Wilhelmus, Bernardus, Theodorus en Johanna Hetterscheid. Van hen overleden Johannes en Johanna op jeugdige leeftijd. Hendrina Wigchers (Wichers) overleed te Aerdt op 27 april 1862 en haar man op 27 augustus 1883.

Bernard Hetterscheid

Opvolger op de hofstede werd zoon Bernardus, geboren te Aerdt op 7 juli 1834. Hij trouwde te Herwen en Aerdt op 19 augustus 1861 met Hendrina Hermsen (in meerdere akten ook geschreven als Harmsen), geboren te Oud-Zevenaar op 12 december 1833. Uit het huwelijk werden negen kinderen geboren.

Behalve landbouwer was Bernardus Hetterscheid (naam gewijzigd in Hetterschijt) ook bakker. Op 15 december 1877 overleed hij en zijn weduwe hertrouwde op 4 november 1878 met Antonius Vreden, geboren te Zevenaar op 28 juli 1831. Die tweede verbintenis liep uit op een scheiding van tafel en bed.

Vanwege de belangen van de minderjarigen werd in 1880 op bevel van de rechtbank te Arnhem de hofstede publiek geveild. Bij de toeslag werd niet gemijnd en verbleef bij de hoogste inzetter voor 4500 gulden. De koop werd echter niet gegund. Daarna werden door Antoon Vreden nog pogingen aangewend om de hofstede te verkopen. Maar telkens waren de biedingen niet naar de zin van de verkoper. Overigens behoorde de eigendom toe aan de kinderen Hetterscheid en trad hij als medevoogd op als verkoper.

In 1883 verhuisde Hendrina Hermsen met haar tweede echtgenoot Anton Vreden, haar schoonvader Hendrik Hetterscheid en de kinderen uit haar eerste huwelijk naar de Kruisdijk in Herwen (zie *De Waardsman* 2002/4).

Op de hofstede in Aerdt kwam toen Gerhardus Gijsbertus (Gerardus Giesebartus) Otten, kleinzoon van Gerrit Otten en Anna Sophia Heveling, geboren te Groessen op 16 september 1822 als zoon van Johannes Theodorus Otten en Helena Reijers (later wonende in Groot Azewijn). Hij was 16 oktober 1871 te Pannerden getrouwd met Johanna Reijmers (Rijmers), geboren te Griethausen (buurtschap Hurendeich) op 16 februari 1842, dochter van de veerbaas Gijsbert Reijmers en Aleida Bosman (Bossmann) te Pannerden. Hij overleed te Aerdt op 27 november 1883. Zijn weduwe hertrouwde op 30 oktober 1884 met Jan Wezendonk, geboren Bergh op 17 februari 1855. Zij vertrok op 29 maart 1886 naar Groot Azewijn, waar Johanna Reijmers op 30 november 1921 overleed.

De volgende pachter op de Beuningse hofstede werd Theodorus (Derk) Bruns, voerman (karman), geboren te Pannerden op 24 januari 1833. Hij werd later eigenaar van de hofstede.

Na daartoe door de rechtbank te zijn gemachtigd vanwege weigering van haar man kon Hendrina Harmsen in 1896 overgaan tot scheiding van de nalatenschap van haar eerste man. Tot de goederen behoorden de Neckelmanshofstede in Herwen aan de Kruisdijk en de Beuningse hofstede te Aerdt. De laatste werd toen geschat op een waarde van 1100 gulden. Hendrina Harmsen kreeg van alles het vruchtgebruik en de blote eigendom ging naar Johannes Hendricus Hetterscheidt, bakker wonende te Herwen, onder uitkering van 100 gulden aan ieder van de overige erfgenamen. Met volmacht van zijn moeder verkocht hij op 29 januari 1897 huis en erf, weiland en bouwland, kadastraal Aerdt B 118-119-120-121-122, tezamen groot 1 hectare, 55 aren en 44 centiaren, aan de pachter Theodorus (Derk) Bruns voor de som van 2000 gulden.

Derk Bruns

Theodorus ofwel Derk Bruns werd geboren op de Pannerdense Waard als oudste zoon van Johannes Bruns (Bruins) en Gisberta Lieven. Daar had zijn vader, en eerder zijn grootvader, de hofstede Serris Stede in pacht (nu Pannerdensewaard 10). In 1856 verhuisde het gezin Bruns-Lieven naar Aerdtsedijk (nu Beuningsestraat 4).

Zoals meer voorkwam, werd de naam eerst nogal verschillend weergegeven: Bruins, Bruntz, Brüns, Bruens. Pas in de bevolkingsregisters van Aerdtsedijk 1860-1870 werd de familienaam Bruins gewijzigd in Bruns.

Derk Bruns werd net als zijn vader "karman" (voerman). Op 16 april 1864 trouwde hij met zijn buurmeisje Maria Ida Joosten, geboren te Aerdtsedijk op 22 mei 1840, dochter van Henricus (Hendrik) Joosten en Maria Hendriks te Aerdtsedijk (nu Aerdtsedijk 41). Uit hun huwelijk werden twaalf kinderen geboren.

Als pachter van de Beuningse hofstede werd Derk Bruns daarvan in 1897 de nieuwe eigenaar. Hoewel dat bij eerdere transporten niet als zodanig werd vermeld, rustte op de hofstede een uitgang, te betalen aan het Huis Aerdtsedijk. De grondrente, genaamd '*Sint Maartens tijns*', bedroeg oorspronkelijk voor de Beuningse hofstede een gulden, maar na een bij wet opgelegde korting van 20% in 1853 was dat 80 cent per jaar. Die verplichting staat te lezen in de boedelbeschrijving Maria Francisca Xaveria baronesse van Hugenpoth van Aerdtsedijk d.d. 11 december 1897, waarin het recht beschreven staat tot het heffen van grondrenten. Daarbij wordt genoemd '*een grondrente na korting van 1/5 groot f0,80 gaande uit de Beuningse hofstede, te voldoen door den eigenaar, thans Theodorus Bruns*'.

Lang heeft Derk Bruns niet kunnen boeren op de Beuningse hofstede. Op onverklaarbare wijze raakte de toen 66-jarige voerman te water en verdronk. Zijn lijk werd te Pannerden op 2 september 1899 '*des namiddags ten vier ure alhier uit de Rivier de Rijn opgevischt*'.

Zoals hiervoor al verhaald, trouwde dochter Wilhelmina, geboren te Aerdtsedijk op 10 mei 1883, met Theodorus Arnoldus Hendriksen.

Maria Ida Bruns-Joosten, landbouwster-voerwerkster, vertrok d.d. 6 april 1908 naar Pannerden. In het voorjaar van 1909 keerde ze terug in Aerdtsedijk. Zij kocht op 3 maart 1909 een stuk bouwland aan de Loostraat en begon daar met haar zoon Gijsbertus Wilhelmus (Bart) Bruns en diens vrouw Maria Johanna (Miet) Pouwels een nieuwe boerderij (thans Loostraat 3). Zij overleed daar op 5 mei 1919.

Drie generaties Hendriksen

Dorus Hendriksen

Theodorus Arnoldus (Dorus) Hendriksen werd geboren in Beek, gemeente Bergh, op de hoeve '*de Kerkestede*', op 23 juli 1876 als zoon van Johannes Hendriksen en Wilhelmina Gepkens. Met zijn vestiging op de Beuningse hofstede nam hij tevens het beroep over van zijn overleden schoonvader, namelijk voerwerker (vrachtrijder, loonwerker). Daarnaast was hij boer, beerhouder, fruitkweker, verzekeringsagent.

De ongehuwde kinderen
Bruns met hun moeder
voor Beuningshof anno
1901 (foto: collectie Toon
Hendriksen te Aerdt).

staande v.l.n.r.
Bart Bruns, Wilhelmina
Bruns, Theodorus Bruns,
Willem Bruns, Anna
Buitsteeg uit Ooy bij
Zevenaar (zij had
verkering met Gerrit),
en Gerrit Bruns.
Zittend Maria Ida Bruns-
Joosten en naast haar
Drika Kortboijer (nichtje).

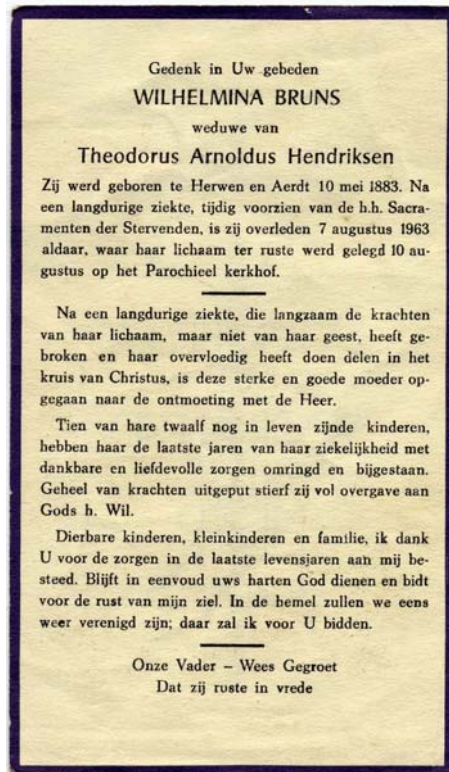
Met de stenen en ander materiaal afkomstig van de gesloopte steenoven op de Rogkamp in Aerdt van de weduwe Mientje Voss-Driessen (zie *De Waardsman* 1996/4) bouwde Dorus Hendriksen een varkensschuur met karloods en een lastschuur annex hooiberg. Later kwamen daar kippenhokken bij en een varkensschuur.

De bakoven op de hoek van het voorhuis werd verbouwd tot twee slaapkamers. Dorus Hendriksen realiseerde diverse verbeteringen en verfraaiingen aan de Beuningshof. Hij breidde het bedrijf uit tot ruim 30 hectaren met een ruime vee- en varkensstapel. In 1921 kocht hij grond aan van jonker Lodewijk Jan Marie van Nispen tot Sevenaer te Zevenaar en in 1922 van de familie Van de Sandt. Daarvoor nam hij hypotheek op van de Dullertstichting in Arnhem en van het echtpaar Steven van de Sandt-Willemsen in Aerdt.

Dorus Hendriksen was een ontwikkeld en welbespraakt mens. Hij had na de lagere school nog een opleiding in Arnhem gevolgd en was daardoor niet alleen bekend met het platteland, maar ook met de stad. Zijn bespraaktheid leidde er toe, dat hij in de loop der jaren bestuursfuncties bekleedde van diverse verenigingen. Zo was hij senator en later voorzitter van 'Eensgezindheid', mede-oprichter van de school en lid van het schoolbestuur, mede-oprichter en vice-voorzitter van de R.K. 'Penningvereniging', mede-oprichter en voorzitter van de Coöperatieve Zuivelfabriek E.M.M., mede-oprichter en voorzitter van de dorsvereniging 'Ons Belang'. Vanaf 1919 was hij lid van de gemeenteraad van Herwen en Aerdt en zat als zodanig in diverse commissies, onder meer de noodcommissie watersnood 1926. Later werd hij nog wethouder van Herwen en Aerdt.

Uit zijn huwelijk met Wilhelmina Gesina Bruns werden twaalf kinderen geboren. Hij overleed te Zevenaar op 24 juni 1948. Op 8 maart 1950 vond er boedelscheiding plaats tussen Wilhelmina Gesina Bruns en haar tien nog in leven zijnde kinderen. Volgens testament van haar man beschikte de weduwe over het vruchtgebruik van zijn helft in de huwelijksgemeenschap, waartoe een huis met erf, schuren, boomgaard en weiland, staande en gelegen te Aerdt, tezamen groot 50 aren en 40 centiaren, met verder nog diverse te Aerdt gelegen percelen bouw- en weiland, tezamen groot 9 hectaren, 82 aren en 60 centiaren, hetwelk werd toebedeeld aan Wilhelmina Gesina Bruns, weduwe Hendriksen. Zij bleef op de hofstede wonen met twee ongehuwde kinderen, Wilhelmina Mathilda (Mieneke) Hendriksen en Henri Wilhelmus (Harrie) Hendriksen.

Na het overlijden van Wilhelmina Bruns te Zevenaar op 7 augustus 1963 werd de hofstede bij boedelscheiding op 2 oktober 1964 door de gezamenlijke erfgenamen toebedeeld aan de genoemde ongehuwden.

Voor de burgerlijke stand had Wilhelmina Bruns maar één voornaam. Haar doopnamen waren evenwel Wilhelmina Gesina. In onderscheiden registraties komt zij afwisselend voor met één, danwel met twee voornamen.

Hieronder de tweede generatie Hendriksen op Beuningshof in het voorjaar 1944. Links Herman, geboren op 22 april 1919, in het midden Mienieke, geboren op 3 november 1922, en rechts Harrie Hendriksen, geboren te Aerd 27 januari 1925.

Het leven van Mienieke werd getekend door een zogenoemde wijnvlek en door polio op 13-jarige leeftijd. Zij overleed te Doetinchem op 13 september 2001.

Als oorlogsslachtoffer verspeelde Harrie tijdens het evacueren zijn rechterhand bij een luchtgevecht in Babberich en hij was daardoor beperkt in zijn mogelijkheden.

Hij overleed te Arnhem op 24 september 1998 (foto's: collectie Toon Hendriksen in Onder-Aerd).

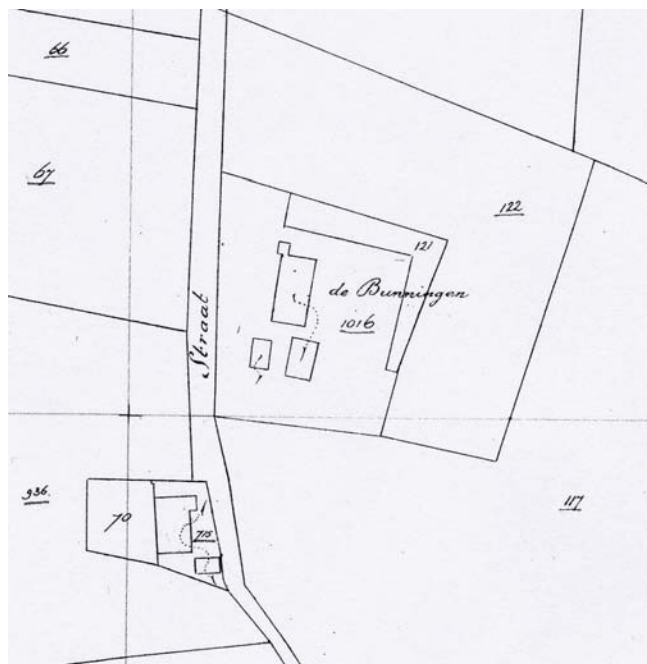

De kadastrale situatie op 18 november 1946. B 1016 betreft huis, schuren en weiland, groot 48 aren 60 centiaren, B 121 bouwland, groot 9 aren 10 centiaren, B 122 bouwland, groot 97 aren 70 centiaren.

Het huis stond met de lange zijde naar de straat. Bovenaan links is nog de uitbouw te zien van de vroegere bakoven, welke tegen het huis stond aangebouwd.

Op perceel B 117 kwam de nieuwe woning bij de Beuningse hof, nu Beuningsestraat 7.

Het schuin tegenover gelegen pand B 715 betreft Beuningsestraat 6, nu J.B.W. Peters.

Op maandag 26 maart 1973 brandde de boerderij af (foto: Toon Hendriksen) en werd vervangen door de huidige bungalow, hoog op de terp staande. Het huis wordt thans bewoond door Willy Voss, een kleindochter van Dorus Hendriksen, samen met haar man Rob Hendriksen, afkomstig uit Huissen. Zij is een dochter van Christina Margaretha Hendriksen en Cornelis Antonius Voss te Lobith.

Herman Hendriksen

Op het naast de hofstede gelegen perceel B 117 werd in 1954 door de weduwe Hendriksen-Bruns een huis gebouwd met de bedoeling er zelf met Mienke en Harrie te gaan wonen. Uiteindelijk koos zij ervoor om op Beuningshof te blijven en daarom betrok haar zoon Hermanus Arnoldus (Herman) Hendriksen de woning (nu Beuningsestraat 7).

Herman Hendriksen, landbouwer, tuinder, huwde Bergh op 2 februari 1955 met Judina Geertruida Maria Smeenk, geboren in Kilder op 15 mei 1922 als dochter van Theodorus Hendricus Smeenk en Elisabeth Wilhelmina Lucassen.

Hermanus Arnoldus Hendriksen overleed op 18 juli 1995 en zijn weduwe op 17 augustus 2001.

Antoon Hendriksen

Uit het huwelijk van Herman Hendriksen en Judina Smeenk werd op 13 augustus 1958 een zoon geboren: Antonius Theodorus Maria (Antoon) Hendriksen. Hij bewoont nu het huis dat door zijn grootmoeder naast de Beuningshof werd gebouwd.

Bronnen:

Gerichtelijke protokollen van Herwen en Aerd, Archief Hof van Gelderland, Archief Staten van het Kwartier Nijmegen, Archief Huis Aerd, Archief Nederlandse Hervormde Gemeente Herwen, Aerd en Pannerden, Archief Polderdistrict Overbetuwe, Archief Polderdistrict Oude Rijn, Archief Gemeente Herwen en Aerd, Archief R.K. Parochie Herwen en Aerd, Notarieel archief, Leggers kadastrale gemeente Aerd, Diverse registers DTB en BS, A.G. van Dalen, Het Loogasthuis (De Liemers No.35), 1975. A.W. Edelman-Vlam, Perceelsnamen in de Liemers en de Driedorpenpolder, in: De Liemers, Gedenkboek Dr.J.H. van Heek, 1953. Mededelingen van Toon Hendriksen in Onder-Aerd.

OPRAKELEN VAN HET VERLEDEN

door Jo Notten

Een fundatie uit 1909

Een fundatie is een schenking, doorgaans een geldbedrag, waarvan het bedrag zelf, maar meestal de jaarlijkse rente, gebruikt moest worden voor het verrichten van bepaalde kerkelijke diensten.

In de vergadering van het kerkbestuur van de parochie Herwen en Aerdt d.d. 24 oktober 1909 werd de ontvangst verhandeld van f 1500,- aangeboden door Arnoldina Weitjes. Na een betreffende brief aan het aartsbisdom was daarvoor op 8 oktober toestemming verleend. Het schrijven luidt als volgt: *'Het R.K. Kerkbestuur van den H. Martinus te Herwen en Aerdt geeft eerbiedig te kennen, dat aan hetzelfde door Arnoldina Weitjes is aangeboden:*

1o. een Som groot vijf honderd gulden (f 500,-) met verplichting om telken jare de opkomende rente uit te keeren aan den tijdelijken pastoor van Herwen en Aerdt, die doorvoor elk jaar zal moeten lezen,

a. een Jaargetijde voor haren overledene vader Nicolaas Weitjes op of omtrent diens sterfdag, zijnde 12 Juni,

b. een Jaargetijde voor hare overledene moeder Helena Brans op of omtrent haren sterfdag, zijnde 8 September,

c. een Jaargetijde voor haar overleden broeder Gerardus Franciscus Weitjes op of omtrent diens sterfdag, zijnde 23 Februari,

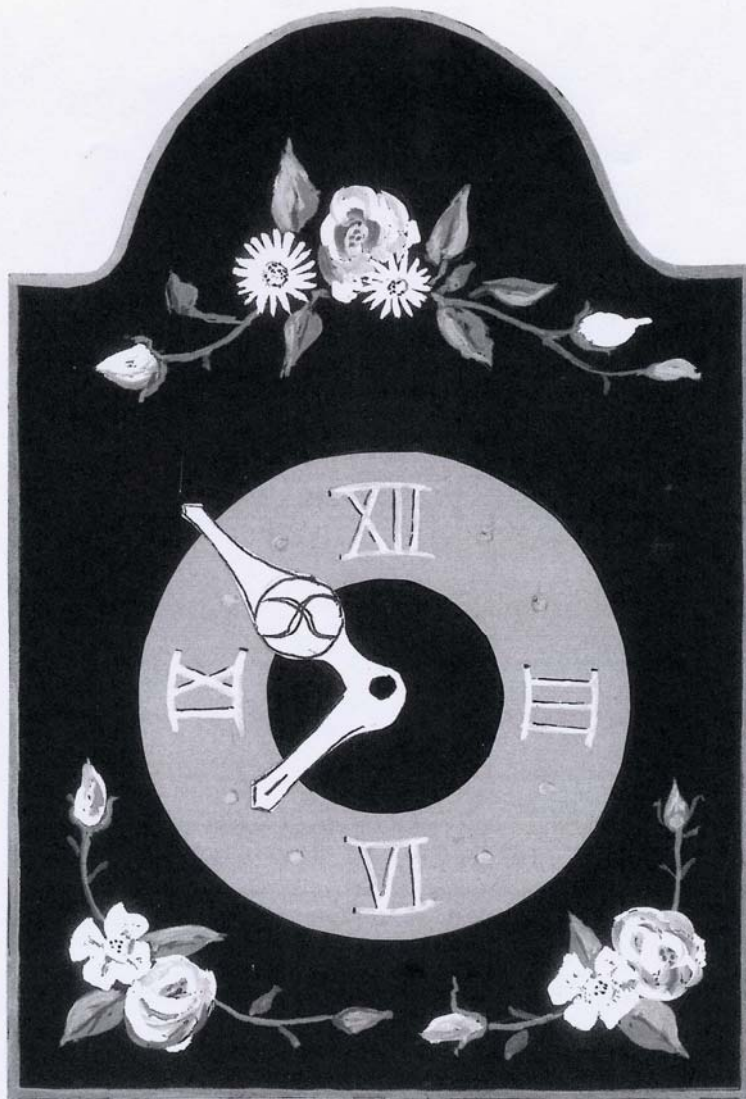
d. na overlijden van haren thans nog levenden broeder Theodorus Weitjes eveneens een Jaargetijde op of omtrent diens sterfdag,

e. na overlijden van bovengenoemde Arnoldina Weitjes insgelijks een Jaargetijde op of omtrent haren sterfdag,

terwijl de tijdelijke pastoor daarvoor ook nog de namen van de drie genoemden die reeds overleden zijn, alsook de namen van de beide nog in leven zijnden, na zijn of haar overlijden, zal plaatsen en geplaatst houden op de Doodenlijst met de gebruikelijke afkondiging. Na het overlijden van de langst levende zullen die verplichtingen nog gedurende veertig (40) jaren blijven voortbestaan.

2o. een Som groot duizend gulden (f 1000,-) met verplichting om de jaarlijksche opkomende rente aan haar, Arnoldina Weitjes, uit te betalen, terwijl bij overlijden van haar of haren broeder Theodorus Weitjes, die rente zal moeten worden uitgekeerd aan den tijdelijken pastoor van Herwen en Aerdt, die daarvoor jaarlijks zal moeten lezen twaalf (12) H.H. Missen, zoo mogelijk elke maand één, voor de zielerust van Nicolaas Weitjes, echtgenoot en kinderen. De verplichting tot het lezen van die 12 H.H. Missen zal na het overlijden van beide bovengenoemden Theodorus Weitjes en Arnoldina Weitjes nog gedurende veertig (40) jaren voortduren. Na afloop van die 40 jaren zal de jaarlijksche opkomende rente, zoowel van de Som groot f 500,- als van de Som groot f 1000,- wederom gedurende veertig (40) jaren genoten worden, voor één derde (1/3) door de R.K. Kerk, voor één derde (1/3) door de R.K. Armen en voor één derde (1/3) door den tijdelijken pastoor van Herwen en Aerdt. Deze laatste zal daarvoor moeten lezen jaarlijks één H. Mis voor Nicolaas Weitjes, echtgenoot en kinderen, alsmede gedurende dien tijd de namen der vijf bovengenoemden op de Doodenlijst geplaatst houden en op de gebruikelijke wijze afkondigen. Na het eindigen van die laatste 40 jaar vervallen beide sommen, zonder verdere verplichting, voor één derde aan de R.K. Kerk, voor één derde aan de R.K. Armen der parochie Herwen en Aerdt, en voor één derde aan een eventueel op te richten Zustersschool in Herwen. Mocht er na verloop van die 40 jaren nog geen Zustersschool in Herwen bestaan, dan vervallen beide Sommen voor de eene helft aan de R.K. Kerk en voor de andere helft aan de R.K. Armen der parochie Herwen en Aerdt'.

Er moet toch lang over nagedacht zijn om zo alle vermelde verplichtingen te bedenken. Alleen is de eeuwigheid véél korter gebleken, dan men toen dacht.

Laet het kostelijkst van al
u niet roekeloos ontglippen
Dat's de tijd, die snel gaet glippen
zonder dat hij keeren zal.

Joost v/s Vondel

Aerdsedijk 26, 6913 KD Aerdt, Fax 0316-247912

FRUITKWEKERIJ

“DE DRIE DORPEN POLDER”

B. van Schip
Renbaan 45
6913 KL AERDT
tel. 0316 – 371 156
fax. 0316 – 371 156

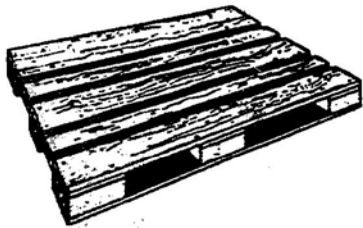
L.G. van Schip
Hoogeweg 32
6911 KS PANNERDEN
tel. 0316 – 371 371

Voor “historische”
lage prijzen.

Tevens uw adres voor
Aardappelen , groenten en fruit.

Locatie Renbaan is iedere dag geopend !

Palletfabriek

R. Derksen bv

Tel. 0316 - 371450*

Fax 0316 - 371044

Palletfabriek R. Derksen bv
Industrieweg 4-6
6911 KL Pannerden
(Gem. Rijnwaarden)
Holland

R. Derksen Naaldhoutzagerij
Industrieweg 4-6
6911 KL Pannerden
(Gem. Rijnwaarden)
Holland

RDP Pallet-recycling
Industrieweg 5-7
6911 KL Pannerden
(Gem. Rijnwaarden)
Holland

**Voor
handpallettrucks
tot en met
hoogbouwtrucks**

BT Nederland BV

Frankeneng 55

6717 AA EDE

Tel. (0318) 660500

Fax (0318) 622105

E-mail: info@bt-nederland.com

Internet: www.bt-nederland.com